

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Spirituální dimenze v současném pojetí sociální práce se seniory

Vedoucí práce: Mgr. Věra Suchomelová, Th.D.

Odborný konzultant: doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Mgr. et Mgr. Jana Maryšková

Autor práce: Bc. Ilona Hruběšová, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

Ročník: druhý

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum: 29.3. 2019

Ilona Hrubešová

Poděkování:

Děkuji především vedoucí diplomové práce Mgr. Věře Suchomelové, Th.D. za odborné vedení mé diplomové práce, cenné rady, připomínky, motivaci a trpělivost, kterou mi poskytla.

Zároveň bych chtěla poděkovat odborným konzultantům diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol. a Mgr. et Mgr. Janě Maryškové za přínosné rady, připomínky a čas, který mi věnovali.

Dále bych ráda poděkovala mé rodině za pochopení a pomoc po dobu studia.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Člověk v centru sociální práce.....	9
1.1 Pojetí osoby v sociální práci.....	9
1.2 Vymezení sociální práce a sociálních služeb.....	11
1.3 Principy sociální práce.....	12
1.3.1 Lidská důstojnost.....	13
1.3.2 Svoboda.....	14
1.3.3 Spravedlnost.....	15
1.3.4 Lidská práva.....	17
1.4 Hodnoty sociální práce.....	18
1.5 Sociální práce se seniory.....	20
2 Senioři jako uživatelé sociálních služeb.....	21
2.1 Vymezení stáří.....	22
2.2 Potřeby související se stářím.....	24
2.3 Spirituální potřeby seniorů.....	26
3 Spiritualita v sociální práci.....	32
3.1 Spiritualita: vymezení pojmu.....	33
3.2 Spirituální dimenze člověka v legislativních dokumentech.....	37
3.2.1 Zákony upravující péči o seniory.....	38
3.2.2 Standardy kvality sociálních služeb.....	38
3.2.3 Metodiky sociálních služeb pro seniory.....	42
3.2.4 (Ne)vzdělání sociálních pracovníků v rámci spirituality.....	43
3.3 Nástroje pro zjištění spirituálních potřeb.....	46
4 Koncept duchovní péče v rezidenčních zařízeních.....	49
4.1 Práce se spiritualitou a spirituálními potřebami.....	49
4.1.1 Aktuální situace v České republice a příklady praxe v zahraničí.....	49
4.1.2 Nemocniční kaplan jako inspirace pro duchovní péči v rezidenčních zařízeních pro seniory.....	53
5 Moderní koncepty péče jako cesta k naplnění spirituálních potřeb.....	56
5.1 Koncept smyslové aktivizace.....	56
5.2 Validace.....	58

5.3	Bazální stimulace	59
5.4	Psychobiografický model profesora Böhma	60
5.5	Moderní koncepty jako naplňování integrálního pojetí péče o člověka	61
6	<i>Shrnutí a opatření do praxe ohledně spirituality a spirituálních potřeb v rámci sociální práce a legislativy</i>	62
6.1	Význam spirituálních potřeb v sociální práci se seniory.....	62
6.2	Návrhy opatření do praxe.....	65
	<i>Závěr</i>	68
	<i>Seznam použitých zdrojů</i>	71
	<i>Abstrakt</i>	82
	<i>Abstract.....</i>	83

Úvod

Lidský život probíhá v několika zásadních etapách. Každá z etap se vyznačuje charakteristickými rysy, vlastnostmi, změnami a potřebami, se kterými se jedinec v každém z životních období musí vyrovnávat.

Období stárnutí a stáří je jedno z nich. Stejně jako všechna ostatní období, i stáří se vyznačuje typickými vlastnostmi a vnáší do života seniora okolnosti, které zásadním způsobem pozměňují jeho celkové bytí a určují směr jeho cesty životem. Právě v tomto období jedinec bilancuje nad svým životem a zájem o jeho osobní spiritualitu se zvyšuje. Ze strany pomáhajících pracovníků je nutností vzít na zřetel, že spirituální složka jedince má odraz na jeho kvalitu života. Senior se musí vyrovnávat se změnami, které pro něj stáří přináší, ovšem od ostatních stádií s tím rozdílem, že mu ubývá sil a přibývají zdravotní komplikace. Poměrně často se v dnešní době stává, že je senior umístěn mimo své přirozené prostředí a dostává se do nového, kde se musí se svým stářím dál vyrovnávat. To je nelehký úkol, který se stává pro seniora mnohdy velkou obtíží. Právě v tomto okamžiku, kdy se senior stává závislým na pomoci druhých, dostávají se do popředí konkrétní sociální služby, sociální pracovníci. Ti by měli být schopni seniorovi s problémy ohledně adaptování se na nové prostředí pomoci a poskytovat mu oporu v rámci vývojových úkolů týkající se spirituality, jako jsou např. rozvoj osobnosti jedince, dodání pocitu kontroly, smysluplnosti a dalšího rozvoje. Úkolem sociálních pracovníků je podporovat a chránit fyzickou, duševní, emocionální, kulturní a duchovní stránku každého člověka s ohledem na jeho potřeby, přání a cíle, které i v tomto období starý člověk má. Jde o to umožnit starému člověku důstojné stáří a postarat se o zkvalitnění jeho poslední fáze života.

Téma práce do určité míry navazuje na závěry mé absolventské práce s názvem „Individuální plánování v Domově pro seniory POHODA Netolice“ a bakalářské práce nazývané se „Role klíčových pracovníků v procesu individuálního plánování se seniory“. Obě práce potvrzují význam individuálního plánování v rámci naplnění potřeb a cílů seniora, které vede ke zkvalitnění jeho stávajícího života. Právě spiritualita a spirituální potřeby konkrétního jedince bývají přitom opomíjeny nebo spíše nahrazovány jinými. Duchovní služba je v současnosti praktikována ve věznicích,

nemocnicích či v armádě, ale na půdě sociálních služeb má téměř stoprocentní absenci. Proto se tato problematika stala stěžejním tématem pro mou diplomovou práci a pokusila jsem se nalézt odpověď, jak se s touto složkou pracuje na poli sociální sféry.

Cílem diplomové práce je zjistit a zhodnotit, jak se spirituální dimenze promítá do současného pojetí sociální práce se seniory a jak se pracuje se spirituálními potřebami seniorů v pobytových zařízeních. Zaměřuje se přitom na oblast legislativy, koncepty péče o seniory a sociální práci s touto cílovou skupinou.

První kapitola se věnuje základnímu vymezení sociální práce a principům, na kterých je založena. Jedná se o integrální pojetí lidské osoby, lidskou důstojnost, svobodu, spravedlnost a lidská práva. Závěr úvodní kapitoly se věnuje sociální práci přímo se seniory, která má poukázat na charakteristické znaky práce s touto cílovou skupinou. Celá kapitola je nosným bodem pro uvedení do celé problematiky a zároveň slouží k uvědomění si prioritních hodnot v rámci sociální práce. Druhá kapitola se podrobně věnuje specifikům stáří a potřebám seniorů. Třetí kapitola se zabývá tématem spirituality a tím, jak se spiritualita projevuje v legislativních dokumentech. Čtvrtá kapitola diplomové práce se zabývá konceptem duchovní péči v rezidenčních zařízeních a poukazuje na současnou situaci v České republice v porovnání se zahraničím. V páté kapitole se zabývám různými přístupy, skrze které lze pracovat se seniory a naplňovat tak jejich potřeby včetně psychospirituálních. Závěrečná kapitola na základě shrnutí nejdůležitějších bodů práce, navrhuje opatření do praxe sociální práce se seniory.

Diplomová práce je prací teoretickou a přináší přehled závěrů tuzemské i zahraniční literatury z oblasti sociologie, psychologie, etiky, včetně přehledu legislativních dokumentů. Stěžejními zdroji jsou Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních Malíkové (2011), Senioři a spiritualita Suchomelové (2016), Křivohlavého Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie a Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života (2011) a (2006), Vývojová psychologie od Vágnerové (2000), Víme si rady s duchovními potřebami nemocných? Svatošové (2012), Standardy kvality sociálních služeb - výkladový sborník pro poskytovatele (2008), Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků, Zákon č. 108/2006 Sb. - Zákon o sociálních službách. Dále jsem čerpala také z mnoha časopiseckých zdrojů, především z časopisu Caritas et Veritas a Sociální práce/Sociálna práca, které

diplomovou práci doplnily o řadu výzkumů a zjištění ze strany odborníků, kteří se pohybují v konkrétní praxi.

1 Člověk v centru sociální práce

Úvodní kapitola diplomové práce se zabývá pojetím osoby. Pojetí osoby a její vymezení je nesmírně důležitým bodem nejen v jakési osobní rovině, ale především také v oblasti, kde se s osobami pracuje, jako je tomu např. v sociálních a zdravotních organizacích. V těchto organizacích totiž dochází k řadě etických dilemat, které je třeba řešit a na základě jejich řešení se uzpůsobuje život jedince dále. Následující řádky diplomové práce se budou věnovat základnímu vymezení konkrétní terminologie k danému tématu. Toto vymezení pojmu jako např. lidská důstojnost, svoboda, spravedlnost a jiné. Úkolem těchto kapitol není jednotlivé pojmy detailně definovat a charakterizovat, nýbrž poukázat na jejich hlavní priority a cíle, kterých mají dosahovat. Zároveň mají stručně představit, jak se jejich zásady a poslání vztahují k ústřednímu tématu diplomové práce, spirituálním potřebám a to vzhledem k cíli diplomové práce, kterým je zjistit, jak se spirituální potřeby seniorů v pobytových zařízeních odrážejí v legislativních dokumentech, konceptech péče o seniory a v samotné sociální práci s těmito klienty.

1.1 Pojetí osoby v sociální práci

Jako prvotní je důležité rozlišovat pojem člověk, který patří do určitého druhu, a pojem osoba, která disponuje jistými právy a povinnostmi. Právě definování osoby, jako někoho disponujícího právy a povinnostmi, se stává leckdy obtížné. Tato obtížnost se ukazovala již daleko do minulosti a ani dnes není upadajícím tématem. Objevují se totiž názory, že jsou lidé, kteří osobami jsou a naopak, kteří osobami nejsou. Druhým typem „neosob“ se poukazuje např. v minulosti na otroky nebo ženy, dnes na těžce handicapované nebo lidi umírající.¹

Pokud bychom zastávali názor, že někteří lidé vlastně nejsou osobami v důsledku nějakého handicapu nebo jiného charakteru, nemuseli bychom se touto otázkou jako

¹ Srov. MACHULA, T., Pojetí lidské osoby a jeho etické důsledky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2, s. 101-108.

pracovníci v pomáhajících profesích vůbec zabývat. Budu tedy vycházet z toho, že osoba je každý jedinec se svými právy a povinnostmi.

Definice osoby se jistými způsoby odlišují tím, že musí splňovat určité podmínky pro to, aby se osobou s právy a povinnostmi mohl jedinec vůbec stát. Existují dvě pojetí osoby a to *inkluzivistické pojetí osoby*, které říká, že každý člověk je osobou a *exkluzivistické pojetí osoby*, které poukazuje, že ne každý člověk je osobou. Osobu lze také definovat jako individuální substanci rozumové přirozenosti, která se přibližuje inkluzivistickému pojetí naproti kterému stojí např. pojetí Johna Locka, který odlišuje pojem člověk a osoba. Člověka spatřuje jako biologický organismus, osobu jako myslící, rozumovou bytost, schopnou uvažovat o sobě samé. Časem se samozřejmě objevovali řady možných definic v této oblasti. Příkladem může být např. Mary Ann Warren, která za osobou spatřuje toho, kdo disponuje vědomím, rozumem, vlastní aktivitou, schopností komunikace a vědomím sebe sama.

Ač vznikalo a vzniká mnoho definic a hledání odpovědi na otázku kdo je a není osobou, samotná historie poukazuje na fakt, že *exkluzivistické pojetí osoby* vede k nedůstojnému nakládání s lidským životem, osobou, ať formou mučení nebo zneužívání a na tomto základě se bude uznávat *inkluzivistické pojetí osoby* s argumentem, že jestli je každý jedinec osobou či naopak, je třeba se chovat jako by byl, protože jinak by docházelo k bezpráví na lidských osobách. Pojetí osoby a řada okolností kolem něho povede i nadále k mnoha a mnoha teoretickým zamyšlení a výzkumů. Otázkou je zda dojde k uspokojivým výsledkům. V pojetí osoby by se ale mělo vždy pamatovat na práva jedinců, především na právo na život a snažit se o propojení teoretických pramenů s praktickým řešením konkrétní situace, které řeší lidé při jednání s druhými lidmi, jako je tomu např. při výkonu sociální práce a pomáhajících profesí.²

Na výše uvedeném textu jasně vidíme, že pro pracovníky v pomáhajících profesích, je důležité jejich vlastní pojetí osoby a troufám si říci, že jako sociální nebo celkově všichni pracovníci věnující se lidským jedincům a jejich životům, by měli zastávat

² Srov. MACHULA, T., Pojetí lidské osoby a jeho etické důsledky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2, s. 101-108.

pojetí, že každý člověk je osobou i přes jeho stávající handicapy či jiné problémy např. v důsledku stáří a nemoci.

Po vymezení pojetí lidské osoby se nyní zaměřím na výkon sociální práce jako volbu řešení životních situací.

1.2 Vymezení sociální práce a sociálních služeb

Definice sociální práce a sociálních služeb existuje nepřehledné množství od celé řady autorů. Jako nejvýstižnější se mi osobně jeví definice Mezinárodního etického kodexu, který uvádí: „*Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.*“³

V čem se řada definic shoduje a k čemu by měla samotná sociální práce poskytující konkrétní sociální služby směřovat, je cílem těchto disciplín. Cílem je uspokojování potřeb klientů a skrze toto uspokojování udržovat u klientů kontrolu nad jejich životní situací a to prostřednictvím pomoci od jiných fyzických osob.⁴ Zaměření sociální práce směřující k lidským vztahům si klade za cíl udržení sociálního fungování klienta v životních situacích, se kterými si jedinec není schopen pomoci sám a vlastními silami.⁵ K udržení sociálního fungování klienta dochází prostřednictvím sociálních služeb, které procházely vývojem mnohými změnami, které zapříčiňovaly různé poskytování sociální práce s různými postupy a modely. Přes mnoho změn a úprav v sociálních službách došlo v květnu 2006 k přijetí nového zákona pod číslem 108/2006 Sb. Tímto zákonem se pracovníci v sociálních službách řídí dodnes. Mezi sociální služby fungující v naší zemi, které jsou určeny pro staré občany, patří např. domovy pro seniory, hospice, léčebny dlouhodobě nemocných, domácí péče, respitní služby a mnoho a mnoho dalších. I přes některé mezery, kterými zákon dodnes disponuje,

³ Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf

⁴ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 25.

⁵ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s. 184.

základní poslání a cíle sociálních služeb zůstávají stejné s odkazem na zachování lidské důstojnosti, poskytnutí služeb každému jedinci bez jakékoli diskriminace, podporu a motivaci k odloučení nepříznivé životní situace s cílem sociálního začlenění s důrazem na dodržení lidských práv a základních svobod člověka.⁶

Takto pojatá sociální práce a sociální služby jsou správným nastavením pro práci s lidmi v jejich životních situacích a naplňování základních lidských potřeb, jako jsou potřeby tělesné, psychické, sociální a spirituální. I přes dobré základní nastavení sociální práce a sociálních služeb, je třeba neustále věnovat se dalšímu vývoji v dané oblasti a zaměřit se především na přenesení požadavků a cílů těchto disciplín do samotné praxe a docílit tak zkvalitnění celé sociální práce a tím docílit zkvalitnění lidských situací a životů. Tomu, jak se jednotlivé části zákonů, staví k oblasti spirituální, se věnuji v dalších částech diplomové práce.

1.3 Principy sociální práce

Při výkonu sociální práce se sociální pracovníci setkávají s pojmy, jako je lidská důstojnost, svoboda, spravedlnost a často skloňována lidská práva. Samotný etický kodex sociálních pracovníků tyto pojmy uvádí do kategorie principů sociální práce.⁷ Vzhledem k tomu, že se sociální pracovníci řídí při výkonu svého povolání mimo jiné i Mezinárodním etickým kodexem, uvádím principy právě tohoto kodexu. Existuje ovšem řada principů, kterými se řídí vztahy lidského jednání. Míčka ve svém článku uvádí čtyři klíčové principy, na kterých stojí tzv. sociální učení církve. Jedná se o princip subsidiarity, solidarity, personality a princip společného dobra.⁸ Při uspokojování spirituální potřeb jedince můžeme zohlednit i sedm principů, které uvádí americký katolický kněz Felix Biestek. Jde o individualizaci, vyjadřování pocitů, empatii, akceptaci, nehodnotící postoj, sebeurčení a diskrétnost. Tyto principy nelze přímo řadit do principů sociální práce, ale můžeme na ně nahlížet jako na efektivního

⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby*, s. 39-92.

⁷ Srov. Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf

⁸ Srov. MÍČKA, R., Je možné zachránit princip subsidiarity? *Studia Theologica*. 2012, roč. 14, č. 2, s. 1.

pomocníka přímé práce v rámci uspokojování spirituálních potřeb.⁹ Principy dle Biesteka byly pouze možným příkladem principů v sociální práci, jako stěžejní uvádím v diplomové práci principy dle etického kodexu.

1.3.1 Lidská důstojnost

Co si lze představit pod pojmem lidská důstojnost a jak si ji lze vykládat je otázkou pro každého z nás. O to více pokud jsme sociální pracovníci nebo jiní pracovníci zabývající se lidskou osobou a jejími potřebami. O to více pokud pracujeme se spirituálními potřebami, kde má lidská důstojnost nezastupitelnou roli.

Lidská důstojnost stále zaujímá vysoké místo v rámci poskytování sociální práce, zdravotnické etiky a ošetrovatelství. Často se setkáváme spíše s pojmem „nedůstojnost“, než-li důstojnost. Ovšem vysvětlit co je důstojnost, nám obecně dělá větší problémy. Z překladu latinských slov *dignus*, *dignita*, ze kterých slovo důstojnost pochází, se dozvíme, že jde o povinnost určitého respektu, úcty a pocty. Na základě takto překládaného pojmu lze říct, že povinnost respektu a úcty, tedy lidská důstojnost, náleží každému člověku, i přes různé výklady a zdůvodnění z pohledu historického vývoje. Ať už se na lidskou důstojnost díváme z pohledu humanistické tradice, která zastává důstojnost inherentní, vztahující se na každého jedince a důstojnost kontingentní, která nepřipadá všem, nebo z pohledu Řeků a Římanů, křesťanské tradice, která přisuzuje jedinci důstojnost z důvodu, protože je Bohem stvořen k božímu obrazu, z pohledu, který přináší doba renesance a humanismu a dílo *O důstojnosti člověka* autora Pico della Mirandola nebo i názor Immanuela Kanta, který říká, že základem důstojnosti je schopnost mravního sebeurčení a autonomie, tedy rozum. Ať je na pojetí lidské důstojnosti nahlíženo z různých pohledů, lze říci, že se jedná o něco, co náleží každému z nás a respektování vlastní i důstojnosti druhých můžeme vidět jako ctnost. Pro dobré uchopení pojmu v praxi se jeví pojetí důstojnosti na důstojnost mravní síly, důstojnost zásluh, důstojnost osobní identity a všeobecná lidská důstojnost, někdy uváděna také

⁹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 37-38.

jako Menschenwürde, pod kterou lze spatřovat něco, o co nelze přijít po celou existenci lidského života.¹⁰

Nedotknutelnost lidské důstojnosti, kterou má i jedinec v období stáří, nebo který je jistým způsobem bezmocný, vychází z toho, že člověk byl stvořen Bohem a k Božímu obrazu. Taková důstojnost je nezávislá jak na pozitivních či negativních okolnostech, které se stávají součástí života jedince.¹¹

Těžkost vymezení lidské důstojnosti spočívá jistě v jejím širokém úhlu pohledu. Co je ovšem důležité pro samotnou praxi a vlastně celé lidství je fakt, že lidská důstojnost vytyčuje jistý požadavek, podle kterého by se s člověkem mělo zacházet jako s člověkem a ne jako s věcí s důrazem na to, že člověk má vždy být účelem nikdy ne prostředkem.¹²

1.3.2 Svoboda

Pojem svoboda lze spojovat s určitou možností jednat a tuto možnost doplňovat o rozum a vůli člověka,¹³ ale i o odpovědnost, která vzniká se svobodou, která zřejmě vznikla v okamžiku, kdy se člověk stává člověkem.¹⁴

Sokol uvádí, že až období novověku přináší jedinci a následně sociálním skupinám uvědomování si svého poslání, svého života a jeho naplňování jako prostor pro vlastní svobodné rozhodování a jako nejosobnější svobodu uvádí svobodu náboženskou, která nabízí jedinci osobní rozvoj.¹⁵ Sokol člení svobodu na tři oblasti. U prvního typu se jedná o svobodu reklamy, která vychází *od* něčeho. Můžeme pod ní zařadit situace, kdy se odpoutáváme od různých životních situací. Druhým typem je svoboda supermarketu, která směřuje k něčemu, kdy si jedinec může ve svém životě zvolit z nabízeného, ale je

¹⁰ Srov. HEŘMANOVÁ, J., VÁCHA, M., SVOBODOVÁ, H., ZVONÍČKOVÁ, M., SLOVÁK, J., *Etika v ošetrovatelské praxi*, s. 71-84.

¹¹ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*, s. 48-49.

¹² Srov. POPOVIČOVÁ, D., Lidská důstojnost jako filozoficko-právní pojem. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2009, roč. 17, č. 3, s. 225.

¹³ Srov. JANKOVSKÝ, J., *Etika pro pomáhající profese*, s. 38.

¹⁴ Srov. HEŘMANOVÁ, J., VÁCHA, M., SVOBODOVÁ, H., ZVONÍČKOVÁ, M., SLOVÁK, J., *Etika v ošetrovatelské praxi*, s. 18.

¹⁵ Srov. SOKOL, J., *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, s. 196.

stejně jako v supermarketu limitován nabízeným. Posledním typem je svoboda hry. Tento typ je ukazuje jako svobodnější než dva předchozí a to z důvodu, že se jedinec může rozhodovat mnoha způsoby s tím, že musí respektovat jistá pravidla života a respektovat své okolí.¹⁶ Stejně jako Sokol i Fromm spatřuje ve svobodě jistou přítěž, která může být odbourána skrze aktivitu „z vlastní svobodné vůle“, nikoli „činností automatu „.¹⁷

Osobně se shodují s definicí Anzenbachera, který uvádí, že: „Z přirozeně dané osobní důstojnosti člověka jakožto člověka vyplývá přirozeně-právní nárok na svobodu.“¹⁸

1.3.3 Spravedlnost

Práva každého člověka jsou založeny na spravedlnosti a spravedlivá společnost disponuje svobody, které jsou pojímány jako něco pevně ukotveného s danou společností.¹⁹

Spravedlnost jako ctnost

Terčem pro teorii spravedlnosti se staly pro Rawlse situace, kdy si lidé zájmy a rozdílné principy, které jsou v rozporu, navzájem vynucují.²⁰ Tuto teorii autor nazývá „spravedlnost jako férovost“ a uvádí, že principy spravedlnosti, které jsou férové lze zjistit pomocí úvah, kdy by lidé nevěděli, jaké principy pro ně budou něco znamenat a na tomto základě by se měli poté rozhodovat. Překrývá je jistým „závojem nevědomosti“ a uvádí, že by si vybrali takové principy, ve kterém má každý člověk právo na systém základních svobod, který je srovnatelný pro všechny občany a zároveň,

¹⁶ Srov. SOKOL, J., Jaký liberalizmus neboli Jaká svoboda? In. HEŘMANOVÁ, J., VÁCHA, M., SVOBODOVÁ, H., ZVONÍČKOVÁ, M., SLOVÁK, J., *Etika v ošetrovatelské praxi*, s. 19.

¹⁷ Srov. FROMM, E., *Strach ze svobody*, s. 195-196.

¹⁸ ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika*, s. 53.

¹⁹ Srov. RAWLS, J., *Teorie spravedlnosti*, s. 17.

²⁰ Srov. MÖHWALDOVÁ, Kristýna. *Hodnota "kritické sociální práce" ve srovnání s jinými přístupy v sociální práci s ohledem na východiska, principy a hodnoty v této oblasti lidské praxe*. Č. Budějovice, 2018. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta, s. 20.

aby sociální a ekonomické nerovnosti byly ve spojitosti s úřady a sloužily k prospěchu nejméně zvýhodněných. A to s důrazem na to, aby všichni mohli svobodně žít život, který, pro který se rozhodnou s ohledem na druhé.²¹

V případě, kdy se politická oblast dané země zajímá o spravedlivé vztahy občanů a konkrétní poskytovatelé služeb, jsou v souladu s mezilidskými vztahy, hovoří Sutor o občanské ctnosti. Smluvní, zákonná a rozdělovací, to jsou přídatky ke spravedlnosti, kterou zaujímá právě Sutor a které disponují požadavky jako je plnění pravidel, uskutečňování vůle po spravedlnosti a společný respekt.²²

Sociální spravedlnost

Zhruba od roku 1850, kdy se za předmět morálního a politického zkoumání začaly považovat sociální a ekonomické instituce společnosti, hovoříme o sociální spravedlnosti. Sociální spravedlnost se ukazuje jako spojení s jistou odpovědností, jednak v rámci politických či sociálních organizací. Princip spravedlnosti nám ukazuje, jaká společnost skutečně je, jak se v ní lidé cítí a jak jsou spokojeni se společenskými institucemi, kterých se jim dostává na základě spravedlivé rozdělování.²³

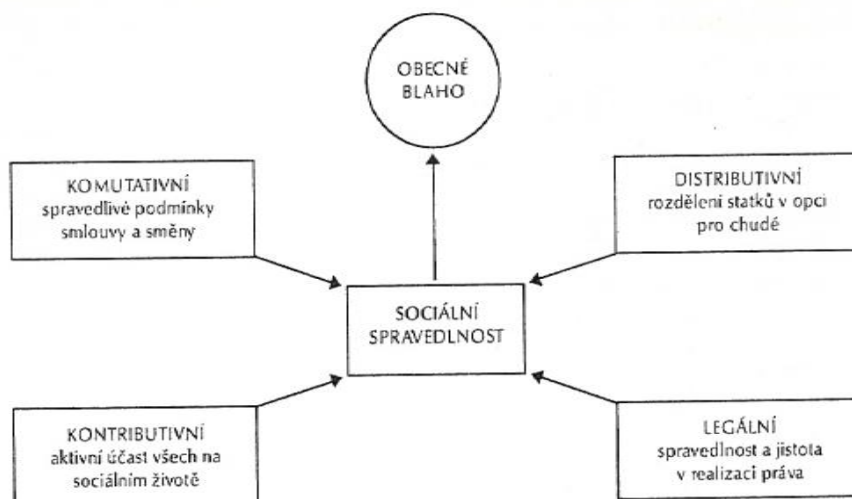
Anzenbacher ve svém díle uvádí, že: „*Sociální spravedlnost chápeme jako (obsáhlou) spravedlnost, jež vyplývá ze základní normy dobrého řádu odpovídajícího obecnému blahu.*“²⁴

²¹ Srov. SWIFT, A., *Politická filozofie. Základní otázky moderní politologie*, s. 30-37.

²² Srov. SUTOR, B., *Politická etika*, s. 111.

²³ Srov. SWIFT, A., *Politická filozofie. Základní otázky moderní politologie*, s. 19-27.

²⁴ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 223.

Obr.: Sociální spravedlnost²⁵

Pojem sociální spravedlnosti je spojován již se samotnou sociální prací, je totiž součástí její definice, kterou uvádí Mezinárodní etický kodex sociální práce.²⁶ Široký úhel pohledu sociální spravedlnosti zapříčiňuje, že její realizace se stává nelehkou a mnohdy problémovou. Problematická se může jevit např. při uspokojování lidských potřeb, což má vliv samozřejmě také v oblasti spirituálních potřeb. K jakýmsi hlavním bodům, kterých by mělo být v rámci sociální spravedlnosti dosaženo, patří přiměřená sociální pomoc, podpora celistvého rozvoje jedince, jeho práva na sebeuskutečnění, respekt k lidské důstojnosti a to skrze aktivní účast na společenském životě prostřednictvím jisté samostatnosti a odpovědnosti konkrétních osob.²⁷

1.3.4 Lidská práva

Oblast týkající se lidských práv je oblastí, která vyžaduje velký důraz na jejich charakteristiku a specifikace, které ovšem nejsou vůbec jednoduchými. Dodnes se vedou velké debaty o tématu lidských práv z hlediska mnoha odborných odvětví a autorů. Nutno poznamenat, že tato práce není zaměřena na lidská práva jako na

²⁵ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 223.

²⁶ Srov. MÍČKA, R., Sociální spravedlnost a lidská práva v sociální nauce církve. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 4, s. 84.

²⁷ Srov. ŠRAJER, J., Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 4, s. 73-81.

prioritní koncept a vzhledem k tomuto faktu, nebude lidským právům z oblasti této práce věnováno tolik, kolik lidská práva jistě zasluhují.

S ohledem na sociální práci, kde dochází na jisté vazby, společenství, které vznikají mezi klientem a státem. Od tohoto vztahu poté lze odvozovat vymezení lidských práv a jejich kvalitu, která je odvozena od práv a svobod všech lidí. Na tomto základě dochází k rozdělení práv na práva lidská, občanská a základní.²⁸ Výčet všech lidských práv přináší především Všeobecná deklarace lidských práv OSN, která je především pro sociální pracovníky zásadním dokumentem. Široká škála rozdělení lidských práv v sobě zahrnuje mnoho vysvětlení již těžko definovatelného pojmu. Je třeba zohlednit, že lidská práva hluboko souvisí s obecným blahem, sociální spravedlností a lidskou důstojností a ty můžeme všechny hledat již v základech lidských práv, které se navzájem prolínají a prostupují do každého poskytování sociálních služeb. Všechny ideály, které spadají pod lidská práva, hrají nezastupitelnou roli nejen na poli politickém, ale především na poli sociálním, zdravotním nebo např. teologicky-etickém,... Lidská práva jsou ve vztahu s každým z nás, a to nejen z ochranného hlediska. To jak lidská práva uchopit právě z hlediska poskytování sociálních služeb se mi jeví jako příznačné z odborného článku autora Míčky, který říká: „*Je bezesporu v souladu s přirozeným právem na život a lidskou důstojnost trvat na základních sociálních právech, tak jak jsou definována v encyklice Pacem in terris, tedy na zajištění skutečně základních životních potřeb – včetně těch lidí, kteří si je z jakýchkoli důvodů nejsou schopni obstarat sami.*“²⁹ A právě toto bychom měli mít jako pracovníci se spirituálními potřebami klientů mít na paměti především. Nebrat v úvahu lidská práva pouze jako něco předem nedefinovatelného a známého, ale dokázat poslání lidských práv převádět do praxe a tímto způsobem zkvalitňovat lidské životy.

1.4 Hodnoty sociální práce

Důležitost hodnot v sociální práci hraje zásadní roli při poskytování sociálních služeb. Hodnoty jsou významné pro širokou škálu osob, které se podílejí na poskytování

²⁸ Srov. KLÍMA, K., *Státověda*, s. 164.

²⁹ MÍČKA, R., Sociální spravedlnost a lidská práva v sociální nauce církve. *Sociální práce/Sociální práca*, 2014, č. 4, s. 88.

sociální pomoci, od samotných sociálních pracovníků a klientů, po celý pracovní tým a okolí klienta. Zároveň určují, jaké metody, cíle, pravidla a normy budou v rámci pomoci využíváno při práci s klientem, a celkově určují celý proces sociální pomoci.³⁰ Proto jsou z hlediska poskytování sociální pomoci, hodnoty sociální práce, tak významné. Hodnoty často stojí za rozšifrováním klientova problému a následně napomáhají k jejich řešení. S hodnotami jedince přímo souvisí lidské potřeby, které se během lidského života mění a s nimi se mění i samotné hodnoty. Proto je důležité pracovat s hodnotami i v rámci spirituální péče.³¹

Existuje široká škála rozdělení hodnot. Z historického hlediska poukazuje např. Matoušek na paternalistickou orientaci, orientaci na sociální spravedlnost, náboženskou, klinickou, defenzivní a morálně neutrální orientaci.³² Tímto rozdělením poukazuje na různé možnosti a metody sociální pomoci, kterých sociální pracovníci mohou využívat v souvislosti s hodnotami klientů. Z mého hlediska zajímavé rozdělení uvádí švýcarská sociální pracovníce Silvie-Staub Bernasconi. Její dělení hodnot se odvíjí od základního cíle sociální práce a to uspokojování životních potřeb jedince. Na základě tohoto cíle uvádí hodnoty jako zdraví, učení, svoboda, spravedlnost, autonomii, kontrolu, ...³³

Dle výše uvedeného je zřetelné, že definování hodnot není až takovým problémem. Problém se začíná objevovat až při přenesení hodnot do samotné praxe. Příčinou může být pluralita hodnot nebo také malá snaha o reflektování hodnot do praxe. V rámci výzkumu se ukázalo, že hodnoty definované např. etickým kodexem, sociální pracovníci buďto vůbec nevyjádřili nebo hodnotu zaměnili za jinou. Tímto výzkumem se ukázaly u sociálních pracovníků hodnoty jako empatie, vřelý vztah k lidem, odbornost, poctivost, otevřenost, spíše tedy hodnoty charakterové.³⁴

Podobně se k tématu vyjadřuje Flídrová, která ve svém článku uvádí nesrozumitelnost užívání pojmů hodnota a principy, které je uvedeno např. v Mezinárodním etickém kodexu a zároveň upozorňuje na nedostačující pojmenování

³⁰ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33.

³¹ Srov. GULOVÁ, L., *Sociální práce*, s. 42-44.

³² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33-34.

³³ Srov. LEVICKÁ, J. *Od konceptu k technice*, str. 40 – 42.

³⁴ Srov. ELICHOVÁ, M. *Sociální práce. Aktuální otázky*, str. 47 – 50.

a vysvětlení hodnot, která může stát za malou aplikaci hodnot do přímé odborné praxe sociální práce.³⁵

Je zřejmé, že hodnoty sociální práce není až tak těžké definovat, ale spíše se shodnout na používání jedné definice a snažit se, aby aplikace hodnot do praxe byla pro sociální pracovníky co možná nejjednodušší a mohli tak svým klientům nabízet kvalitnější sociální pomoc a služby.

1.5 Sociální práce se seniory

Na základě všech předešlých kapitol se dostávám k samotné sociální práci se seniory. Na základě veškerého vymezení, které uvádím, lze přistupovat k sociální práci jako k přístupu k lidem, kteří se během svého života ocitají v různých situacích, se kterými potřebují pomoc od druhých lidí. V našem případě prostřednictvím sociální práce a sociálních služeb. Sociální pracovníci se dostávají v rámci svého povolání do kontaktu s mnoha lidmi a k řešení jejich životních dilemat. Existuje řada postupů a přístupů, jak s lidmi pracovat a na tomto základě poskytovat odpovídající a kvalitní pomoc, která vždy vychází od konkrétního člověka na pozadí určitých nedefinovatelných předpisů a pravidel.

V návaznosti na etiku sociální práce bychom nejen jako pracovníci v pomáhajících profesích, ale především jako pracovníci operující se spirituálními potřebami měli pamatovat na to, co samotné principy etiky sociální práce ukládají za nedílnou součást této profese. Tyto principy uvádějí, že: „*Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka.*“³⁶ To znamená, že sociální pracovníci respektují veškerá práva a rozhodnutí svých klientů, podporují jejich právo na spoluúčast, jednají s každým jedincem v rámci jeho rodiny nebo komunity a posilují klientovy pozitiva

³⁵ Srov. FLÍDROVÁ, M. Problematika aplikace profesních hodnot v sociální práci. *Caritas et veritas*, 2015, č. 2, str. 154 – 161.

³⁶ Etika sociální práce – principy. [on-line]. [15.3.2019]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SPP111/um/Kodexmez.pdf>

a silné stránky, kterými disponuje.³⁷ Všeobecná deklarace o bioetice a lidských právech z roku 2005 zdůrazňuje, že se nelze dovolávat pouze na úkor lidských práv a základních svobod, ale že sociální pracovníci musí jednat s člověkem především na základě jeho sebeuvědomění, které v sobě zahrnuje biologický, psychologický, sociální, kulturní a duchovní rozměr.³⁸

Mnoho lidí hovoří o povolání sociálních pracovníků jako o poslání. V profesi sociálního pracovníka jde jednak o odborné znalosti a zkušenosti, kterými by sociální pracovník měl disponovat. Pomáhající se musí umět orientovat v cílové skupině, se kterou pracuje, musí znát její specifika a potřeby, se kterými bude v rámci své profese pracovat. Zároveň by měl znát všechna úskalí, která jsou typická pro danou cílovou skupinu. Na tomto základě musí mít také všeobecný rozhled napříč sociálními službami a možnostmi, které pro seniory existují a prostřednictvím nich může seniorovi nabízet i další možnosti řešení jeho situace a přispět tak ke kvalitnějšímu přístupu a celkové péči. Zároveň jde také o vnitřní postoje konkrétního pomáhajícího, které stojí za kvalitně poskytovanou sociální prací na základě dobře uchopených principů a hodnotách. To je důvodem proč se následující kapitola věnuje vývojovému období stáří.

2 Senioři jako uživatelé sociálních služeb

Po předchozí kapitole, která sloužila jako uvedení do celé problematiky sociální práce a sociálních služeb, následuje kapitola Stáří. V kapitole stáří se zabývám základní terminologií, která je nutná pro dané téma. Bude se jednat o vymezení pojmů jako je stáří a potřeby, které stáří přináší. Úkolem této kapitoly je seznámit čtenáře s cílovou skupinou daného tématu.

³⁷ Srov. Etika sociální práce – principy. [on-line]. [15.3.2019]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SPP111/um/Kodexmez.pdf>

³⁸ Bioetika v UNESCO. Všeobecná deklarace o bioetice a lidských právech (19. října, 2005). [on-line]. [15.3.2019]. Dostupné na: <https://celab.ceu.edu/sites/celab.ceu.edu/files/attachment/basicpage/29/csehjav2a.pdf>, s. 9-11.

2.1 Vymezení stáří

Pokud nahlédneme do odborné literatury, zjišťujeme, že definic stáří je celá řada. Každá z definic přináší jistý pohled na toto období lidského života. Poukazují na to, od jaké doby je člověk považován za starého, jaké potřeby senioři mají a s jakými změnami se v tomto období setkávají. To jsou ovšem jen základní prvky týkající se stáří. Stáří jako každá jiná životní etapa je prozkoumávána ze všech možných úhlů.

Přesto, že stáří samo o sobě, je těžko definovatelné³⁹, většina autorů se v debatě o stáří shoduje na definici, která uvádí stáří jako konečný proces lidského života, který je doprovázen celou řadou procesů, faktorů a změn z pohledu genetiky, ale také vlivnými sociálními změnami, které se s těmi genetickými vzájemně prolínají a ovlivňují.⁴⁰ Těmto okolnostem se musíme přizpůsobovat a naučit se s nimi žít. Jak uvádí Jarolímová, etapa stáří je, jako všechny ostatní vývojové etapy, přirozená a vyznačuje se určitými změnami.⁴¹

Věk 65 let se obecně považuje za začátek stáří⁴², ovšem během posledních roků se uvádí jistá věková kategorie, podle níž se senioři člení na mladé seniory do 74 let, staré seniory do 84 let a velmi staré seniory od 85 let výše.⁴³ Pro období stáří je pro jedince prvotním úkolem, aby došel do bodu, kdy si vlastní stáří připustí a naučí se s ním žít a i přesto zůstal jeho život plnohodnotný a důstojný.⁴⁴

Výše popsané informace poukazují na fakt, že ve stáří jedinec prochází mnoha změnami, které jsou pojímány spíše jako negativní nebo alespoň jako vyžadující zvýšenou péči člověka o sama sebe a pomoc od druhých osob. Možná právě toto je důvodem, že období stárnutí a stáří je celkově pojímáno jako negativní s jistými úskalími a problémy týkající se především snížení soběstačnosti, funkčnosti, socializace a také se ztrátou možnosti se seberealizovat, což je mnohdy velkým, ale bohužel

³⁹ Srov. KALVACH, Z., ONDERKOVÁ, A. *Stáří. Pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi*, s. 7.

⁴⁰ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 18.

⁴¹ Srov. JAROLÍMOVÁ, E. *Stárnutí, osobnost, změny. Vybrané kapitoly z gerontologie*, s. 59-60.

⁴² Srov. HOLMEROVÁ, I. JURAŠKOVÁ, B., ZIKMUNDOVÁ, K., *Stáří, gerontologie, geriatrie. Vybrané kapitoly z gerontologie*, s. 27.

⁴³ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 21.

⁴⁴ Srov. SCHMID, W. *Umění stárnout*, s. 11.

přehlížejícím projevem stáří.⁴⁵ Postoj současné společnosti tomu příliš nepřidává, ba naopak. Hodnotový systém společnosti zastává především biologické kompetence jedince s důrazem na vzhled a výkon a tím staré občany znevýhodňuje a staví je na okraj společnosti.⁴⁶ Netolerantní přístup společnosti v dnešním virtuálním světě podporují i široká média, která nadřazují kult mládí, krásy, fyzické síly a svěžesti a stáří buďto zcela přehlížejí nebo se mu věnují velmi okrajově.

Z takto pojmávaného postoje společnosti a médií vyvstává postoj, který sdílí přesvědčení, že stáří je obdobím s nízkou hodnotou a nesoběstačností. Tento postoj se poté projevuje např. odmítáním zaměstnávat starší osoby, jejich podceňováním, bezohledností a někdy až odporem ke starým jedincům, který může vést k diskriminaci pouze na základě vysokého věku daného člověka. Ageizmus, jak se tento odmítavý postoj ke stáří nazývá, zapříčiňuje dále bezohlednost, nálepkování, neochotu a neschopnost pracovat se starými lidmi, kteří se v rámci ageizmu jeví jako méněcenní a nepotřební. V důsledku ageizmu tak dochází k podceňování seniorů, jejich zařazení na okraj společnosti a následně k izolaci, která může dále vést ke změně celkového zdravotního stavu seniora a také ke změnám v oblasti uznávaných hodnot, rodinných vazeb a tradičních rolí, které jsou součástí rodiny.⁴⁷

Je ovšem třeba zmínit, že celkové pojetí společnosti na stáří, jako na negativní etapu lidského života, která se může jevit jako náročná a společností často bagatelizovaná upadá a stáří už není pojímáno jako nemoc a choroba. Nyní již můžeme s jistotou říci, že lidské tělo i mysl může trénovat a cvičit, čímž se bude udržovat ve formě a fit. Nyní nehleďme pouze na období stáří, to samé platí pro jakoukoliv jinou etapu lidského života. Pohybem, tréninkem a každodenní fyzickou, psychickou, sociální a spirituální aktivitou si tělo udržuje určitou úroveň a status, díky kterému se jedinec může cítit lépe a prospěšněji. Není potřeba za tím hledat něco složitějšího. Při výkonu mého povolání ergoterapeutky vidím každodenní udržování vitality v obyčejných věcech, jako může být pro seniora procházka kolem domova, rozcvička s ostatními obyvateli, rukodělné činnosti, trénink paměti apod. Prostě vše, na co má jedinec chuť a pokud už jedinec tyto aktivity nezvládá sám, je vedle něj kvalifikovaná osoba, která

⁴⁵ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 14.

⁴⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 443.

⁴⁷ Srov. *Tamtéž*, s. 443-444.

mu pomůže a zamezí tím izolování seniora. Nutné je neopomíjet ale i každodenní rituály starých lidí, které souvisí s jejich vírou, náboženským vyznáním nebo se spirituálními potřebami, kterými mohou být např. modlitby. Právě v období stáří jedinec často bilancuje a hodnotí svůj dosavadní život a spirituální potřeby se u něj stávají více potřebné. Lidským potřebám se podrobněji věnuje další část diplomové práce.

2.2 Potřeby související se stářím

Stejně jako je tomu u definic stáří, i definice potřeby přináší širokou škálu vymezení a uchopení tohoto pojmu.⁴⁸ Celková osobnost starého jedince se ve stáří mění a tím se mění i jeho potřeby, které se projevují jako určitý nedostatek zásadní pro seniorův život.⁴⁹ To, co se dříve jedinci jevilo jako automatická potřeba, se ve stáří se ukazuje jako důležitá a významná, např. vyměšování, spánek.⁵⁰ Mezi potřeby, které ve stáří nabývají na významu, nepatří pouze potřeby fyziologické, ale právě potřeby spirituální. Protože právě v období stáří se jedinec dostává do situace, kdy bilancuje nad svým životem, hledá otázky na důležité životní otázky a dostává se do situace, kdy se zvyšuje jeho osobní spiritualita.

Doplněním potřeb ve stáří se může zajistit zkvalitnění života jedince⁵¹, i když k tomuto naplnění dochází obvykle v období stáří skrze jinou fyzickou osobu.⁵²

Často citovaným v oblasti zkoumání lidských potřeb se je A.H. Maslow, který svým výzkumem vytvořil pyramidu potřeb, která je dělena do pěti částí a tyto části dále rozděleny na dvě skupiny potřeb, a to nedostatkové a růstové. Do nedostatkových skupin Maslow začlenil základní tělesnou potřebu, potřebu bezpečí a jistoty, potřebu souměřitelnosti a potřebu uznání. Potřebu seberealizace autor popisuje jako způsobilost správně chápat reálný život,⁵³ tato potřeba stojí na samém vrcholu jeho pyramidy a spadá do skupiny růstových potřeb. Tím, že Maslow lidské potřeby uvádí v návaznosti na celý lidský život, stala se jeho klasifikace velmi přínosnou, jak v oblasti

⁴⁸ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 167.

⁴⁹ Srov. MLÝNKOVÁ, J. *Péče o staré občany*, s. 48.

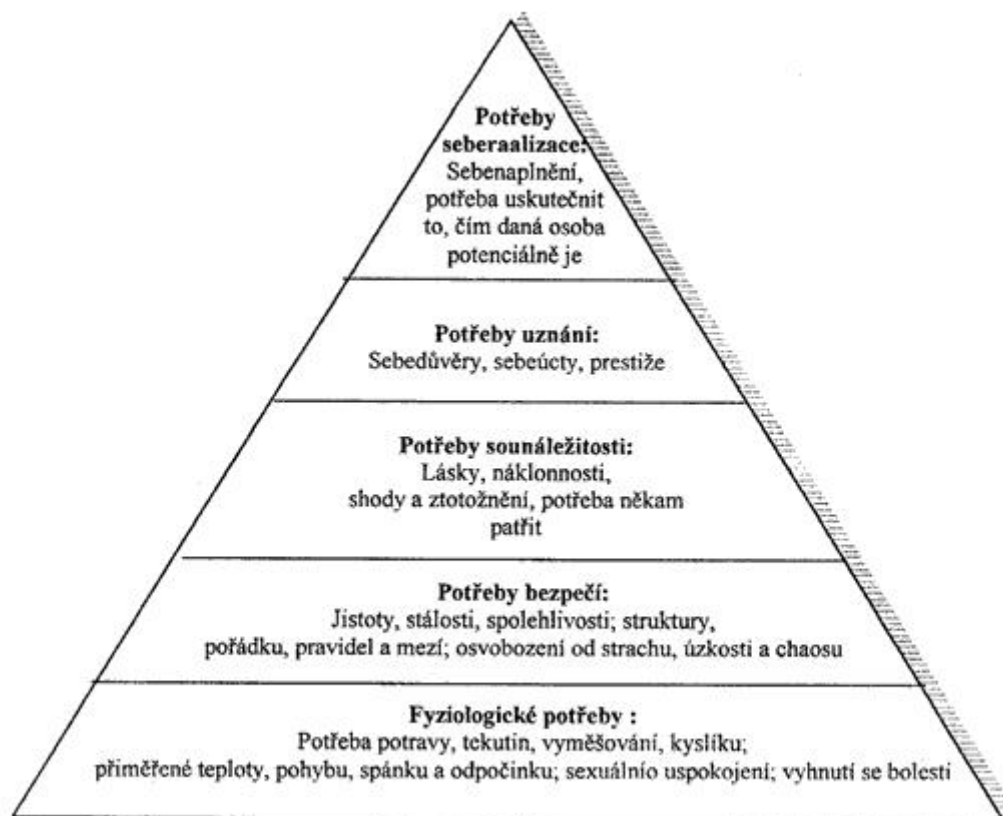
⁵⁰ Srov. PŘIBYL, H. *Lidské potřeby ve stáří*, s. 41.

⁵¹ Srov. TRACHTOVÁ, E. *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu*, s. 10.

⁵² Srov. HROZENSKÁ, M., DVOŘÁČKOVÁ, D. *Sociální péče o seniory*, s. 119-120.

⁵³ Srov. MASLOW, A., H. *O psychologii bytí*, s. 13.

zdravotnictví, tak také v oblasti sociální.⁵⁴ Pokud jedinec začne pociťovat jistou potřebu, je v mnoha případech doprovázena negativními emocemi. V opačném případě, při uspokojení potřeby se dostaví u člověka emoce pozitivní.⁵⁵

Obr.: Maslowova pyramida⁵⁶

Mezi další autory, kteří se zabývají potřebami ve stáří, můžeme zařadit i Vágnerovou, která o potřebách seniorů hovoří jako o určitém odrazu toho, jak se mění jejich celkový zdravotní stav a seniorův sociální status. Rozlišuje potřeby u mladších a starších seniorů, mezi které zahrnuje celkem šest potřeb. *Potřeba stimulace* zahrnuje potřebné podněty v souvislosti s věkem. U starších seniorů nemá tato potřeba již tak vysokou hodnotu, ale stále je důležitá především pro uchování pocit, že si určitou činností, stimulem udržují stávající zdravotní stav. *Potřeba orientace a adaptace* v sobě

⁵⁴ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 167-170.

⁵⁵ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. s. 444-445.

⁵⁶ Maslowova pyramida. [on-line]. [4.10.2018]. Dostupné na:
https://www.google.com/search?q=maslowova+pyramida+pot%C5%99eb&rlz=1C1CAFB_enCZ632CZ632&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjkSb6HqfffAhULmxQKHRnvCXcQ_AUIDigB&biw=1280&bih=650#imgrc=VdL5YQnqC7Ov6M

nese cíl vyrovnat se s novou životní fází a hledat nové možnosti řešení a udržet si smysl života. *Potřeba seberealizace* se často může projevovat především v rámci povolání člověka. Starý člověk, který již své povolání nevykonává, se v důsledku ztráty zaměstnání může cítit nepotřebný a bezvýznamný. Zde se jedinci otevírá prostor pro nové hledání vlastní seberealizace, pro kterou je často nutno změnit své hodnoty a postoje. Dalším důsledkem ztráty zaměstnání a odchodu do důchodu je pro seniora i pocit, že nyní již ztrácí sociální kontakty a jistý sociální status. Vyčleněním z pracovního procesu starý člověk ale i nadále potřebuje být akceptován a někam patřit, proto je u něj zvýšená *potřeba bezpečí a citové jistoty*. S tím souvisí i *potřeba sociálního kontaktu a citové vazby*, kdy lidé pociťují jistou závislost na kontaktu s druhými lidmi, především s rodinou. *Potřeba aktivity* v sobě skrývá možnost být jakkoliv prospěšný a udržovat se v kondici v souvislosti se svým věkem a zdravotním stavem.⁵⁷

2.3 Spirituální potřeby seniorů

Stejně jako je tomu u jiných fenoménů, i definice spirituálních potřeb není jednoduchou záležitostí. Následující řádky přináší informace o těchto potřebách, které jsou pro sociální pracovníky mnohdy velkou neznámou, ale pro jejich klienty se často stávají primárním zdrojem ke spokojenosti. Naplňování potřeb jedince nese notný význam v každém životním období, s tím, že důležitost jednotlivých potřeb se věkem jedince mění. Ve stáří dochází ke zvýšené potřebě a významu o naplnění právě spirituálních potřeb.

Spirituální potřeby v sociálních službách pomocí sociálního pracovníka nebo jiného pracovníka v sociálních službách, mohou být správně naplňovány pouze v případě, pokud má sám pracovník ujasněnou spiritualitu sám v sobě. To je prvotní a jeden z nejdůležitějších úkolů při naplňování duchovních potřeb. Dále musí pracovníci disponovat schopností, která mu umožní rozpoznat, že klient potřebuje prostor, péči a podporu v oblasti duchovních potřeb. Jedině tak může docházet ke kvalitní podpoře,

⁵⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 364-414.

naslouchání a následnému uspokojování spirituálních potřeb.⁵⁸ Jak uvádí Svatošová, chybou je si myslet, že se spirituální potřeby týkají pouze osob věřících. Opak bývá v této oblasti pravdou. Tyto potřeby mají věřící i nevěřící, ovšem nevěřící se v dané oblasti dokáží hůře orientovat a potřebují mnohem větší péči v naplňování konkrétních potřeb.⁵⁹

Doležel uvádí, že spirituální potřeba je „stav strádání způsobený narušenou schopností prožívat smysluplný život prostřednictvím spojení se sebou samým, druhými, světem nebo nadřazenou bytostí“.⁶⁰

Spirituální potřeby se staly terčem pro práce několika významných autorů, jako je např. Koenig, Maslow, Erikson nebo Frankl. Autorka Suchomelová v návaznosti na stěžejní spirituální potřeby seniorů dle Koeniga, vytvořila obecnější typologii spirituálních potřeb, které rozdělila na pět obecněji pojatých potřeb a to na: potřebu vědomí vlastní důstojnosti a hodnoty, potřebu kontinuity smysluplného životního příběhu, potřebu naděje a životního cíle, potřebu víry, potřebu lásky. Tyto potřeby autorka definovala na základě výzkumu, který provedla s dvaceti jihočeskými seniory.⁶¹

Cieslarová a Bužgová se prostřednictvím svého výzkumu věnovala spirituálním potřebám v souvislosti s jejich naplněním. Cílem jejich výzkumu bylo zjistit důležitost a naplněnost duchovních potřeb seniorů žijících v institucionální péči. Došly k výsledku, že přímá pomoc při saturaci duchovních potřeb by neměla náležet pouze na duchovním, ale aby se touto saturací zabýval celý tým konkrétní poskytované služby a to s vědomím, že je nutno mít ujasněnou spiritualitu především sám v sobě a nehledat ve spirituálních potřebách něco nejistého a nezjistitelného.⁶²

Osobně a ze svých dosavadních zkušeností v rámci individuálního plánování, kde jsem se věnovala naplňování potřeb u seniorů, musím souhlasit s autorkami výše. Hlavním problémem našich organizací se podle mého ukazuje neujasněnost

⁵⁸ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 270-271.

⁵⁹ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*, s. 23.

⁶⁰ HERDMANN, H. – Shigemi KAMITSURU (eds.), In. DOLEŽEL, J. *Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů*. Caritas et Veritas, 2017, č. 1, s. 41.

⁶¹ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita*. s. 216-231.

⁶² Srov. CIESLAROVÁ, A., BUŽGOVÁ, R., *Spirituální potřeby seniorů v institucionální péči*. Ošetřovatelstvo, 2014, roč. 4, č. 2, s. 51-56.

v samotném pojmu spiritualita, spirituální potřeby atd. Dále i fakt, že se spirituálním potřebám (které k tomu bývají často zaměňovány za religiozitu) zabývají v našich organizacích sociální nebo nejčastěji pracovníci přímé péče a ne edukovaný a kvalifikovaný člověk, který se problematice věnuje a umí s ní pracovat a poskytnout tak kvalitní péči klientům.

Z tohoto důvodu vidím jako velmi vhodné detailní rozdělení dle Suchomelové. Její rozdělení na pět spirituálních potřeb se mi vzhledem k jisté nevzdělanosti českých sociálních pracovníků v oblasti spirituality a spirituálních potřeb, jeví jako přínosné právě pro samotné pracovníky. Důvodem může být již malé množství vybraných potřeb, které se ukazují jako základní a ve kterých by se sociální pracovníci mohli začít lépe orientovat a v průběhu času by tak mohlo docházet k naplňování skutečných spirituálních potřeb ze strany poskytovatelů.

Potřeba vědomí vlastní důstojnosti a hodnoty

V otázce lidské důstojnosti je nutno rozlišovat důstojnost na inherentní a kontingentní. V prvním případě se jedná o důstojnost, která je člověku připsána nezávisle na jeho jednání a chování, je mu vrozená. V případě důstojnosti kontingentní je tato důstojnost člověku připsána na základě jeho vlastností a společenského postavení, tudíž může být přisuzována pouze některých lidem. Právě tato důstojnost přináší jistý požadavek respektu ke konkrétním osobám a právě tento požadavek se často objevuje v sociálních či nemocničních zařízeních.⁶³

Na základě výsledků studie Důstojnost a starší Evropané poukazuje Kalvach na čtyři druhy důstojnosti. Jedná se o důstojnost zásluh, důstojnost mravní síly, důstojnost osobní identity a nezpochybnitelná a nezcizitelná důstojnost – tzv. „*Menschenwürde*“ neboli všeobecná lidská důstojnost. Každá z uvedených důstojností má své místo a svůj význam v každém vztahu klient – pracovník.⁶⁴

Ve stáří se jedinec často dostává do situací, kdy se v jeho životě objevují zdravotní onemocnění, které vedou ke ztrátě svých schopností, následně soběstačnosti a autonomie, a které často člověka činí závislým na péči druhých. Senior tak v této

⁶³ Srov. ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost. Studijní materiál pro studenty předmětu Lidská důstojnost*, s. 8-10.

⁶⁴ Srov. KALVACH, Z. *Křehký pacient a primární péče*, s. 53-56.

situaci začíná hledět hlouběji do nitra svého života, začíná hodnotit svůj dosavadní život, jeho vztahy a postoje v rodině, ale i mimo ni a potřeba vědomí vlastní důstojnosti a hodnoty se u něj zvyšuje. Vztahy jedince s ostatními lidmi se pro člověka stávají prioritními, a pokud se jedinec začíná ocítat v jisté izolaci a bezkontaktních situacích, začíná pociťovat určitou beznaděj, nedůvěru v ostatní, v sám sebe a v budoucnost. Právě tyto pocity ohrožují důstojnost jedinců, která není jen otázkou období stáří. Nejen pro pracovníky, kteří se zabývají péčí o lidi, by mělo platit, že důstojnost neodmyslitelně patří k člověku jako takovému. Pokud se jedinec během svého života stane např. nesoběstačným a potřebuje pomoc druhé osoby, je právě úkolem pracovníků, podporovat jeho životní hodnotu, jeho životní smysl, poskytovat mu respekt, úctu a důstojné zacházení, protože právě přístup okolí ke klientovi může stát za kvalitním postojem k uspokojování potřeby vědomí vlastní důstojnosti a hodnoty.⁶⁵

„Respektovat lidskou důstojnost znamená pohlížet na pacienta jako na „účel sám o sobě“ a nikoli jako na „případ“. Lidská důstojnost je nejvyšším morálním principem, který klade důraz na svobodné rozhodnutí pacienta, které je završením doprovázejícího vztahu mezi lékařem a pacientem.“⁶⁶

Potřeba smyslu a kontinuity životního příběhu

Starý člověk je v důsledku svého stárnutí a stáří vystavován řadě změn, které jeho život přináší a se kterými se musí vyrovnávat. To ovšem není lehkým úkolem a pro seniora, který se často na základě svého zdravotního stavu stává nesoběstačným a mnohdy i závislým na péči druhých, se tento úkol může jevit jako nevyřešitelný. Ze své situace často nevidí východisko a začíná hodnotit smysl vlastního života.

Smysluplnost v životě jedince hraje nezastupitelnou roli a dá se i říci, že beze smyslu života se nedá žít. Smysl života prostupuje každodenní život a ovlivňuje jeho kvalitu.⁶⁷ Uskutečňováním prožitkových, tvůrčích a postojových hodnot člověka lze naplnit smysl života. Člověk jako bytost sebeurčující a zároveň odpovědná za to, co činí, může smysl vnímat skrze svědomí v rámci dané situace, která nesmí být v rozporu s „vůlí ke smyslu“. Franklova logoterapie se svou účinností postavila za zcela stěžejní

⁶⁵ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*, s. 87-92.

⁶⁶ HÖFFE, O. *Medizin ohne Ethik?*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, In. PAVELKOVÁ, M. *Lidská důstojnost jako základ vztahu mezi pacientem a lékařem*. *Caritas et Veritas*, 2015, č. 2, s. 100.

⁶⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*, s. 93.

přístup v oblasti pomáhajících profesí.⁶⁸ Potřeba smyslu souvisí s cíli, který jedinec má i na sklonku svého života. Cestou k dosažení cíle se zvyšuje jeho motivace, životní síla, energie, aktivizace a naděje, které mohou přinášet pozitivní výsledky v tom smyslu, že život má i nadále smysl a je pro co žít. Ovšem nalezení vhodného cíle bývá často kamenem úrazu. Jedinec může mít mnoho cílů a přání, ale jeho zdravotní stav mu již umožňuje pouhé minimum těch, které může skutečně naplnit. Proto je vhodné v těchto okamžicích volit cíle se spirituální složkou.⁶⁹ Osobně se mi v rámci dané potřeby smyslu a kontinuity životního smyslu jeví vhodné např. pomoc v rámci procesu individuálního plánování, které svým přístupem zohledňuje klientovi cíle, které jsou v této potřebě klíčové. Prostřednictvím klíčového pracovníka si klient zvolí takové cíle, které je schopen naplnit buďto vlastními silami nebo pomocí druhých osob. Takto zvolený přístup může dosáhnout pozitivního výsledku a naplnění této potřeby.

Potřeba víry

Potřeba víry v sobě zahrnuje nejen víru v Boha, ale i v lidi kolem sebe a víru v sám sebe. Pod tuto potřebu lze zařadit ale i další prvky. Jedná se např. potřebu naděje, životního smyslu, podporu osobní spirituality a samozřejmě potřebu důstojnosti a hodnoty. Vztah k Bohu jako podoba potřeby víry se ukazuje jako určitý vztah partnerství, které lidé hledají a skrze které vnímají Boha jako pomocníka a partnera, který jim pomáhá v oblasti životní cesty, spravedlnosti a odpuštění. V tomto případě je nutné rozlišovat mezi pozitivními a negativními obrazy Boha, které jsou klíčové pro další práci v oblasti spirituálních potřeb.

Potřeba důvěry v druhé lidi zahrnuje pocit, že se jedince nachází v dobrém prostředí s lidmi, se kterými mohou vzájemně budovat důvěrné vazby a na které se mohou spoléhat v krizových situacích. Víra sám v sebe pak u jedinců zahrnuje např. postoj a naději v tom smyslu, že jsou i v období stáří smysluplní a potřební. Tato víra se pak ukazuje jako velmi důležitou pro jedince, kteří skrze své sebevědomí naplňují spirituální úkoly života. Takto orientovaný jedinec se dostává do životní fáze, ve které

⁶⁸ Srov. BAŠTECKÁ, B. (ed.) *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*, s. 168-170.

⁶⁹ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*, s. 95-98.

i přes všechna svá zdravotní omezení neztrácí naději a nedostává se tak do izolace, jistého škarohlídství a negativismu.⁷⁰

Potřeba naděje a životního cíle

Další spirituální potřebou se ukazuje potřeba naděje a životního cíle. Stejně jako v jiných vývojových fázích lidského života i v období stáří hraje tato potřeba nezastupitelnou roli. Právě naděje člověka mnohdy udržuje v dobrém stavu. Jedná se o zcela zásadní potřebu, kterou člověk ke zvládnutí života skutečně potřebuje, protože naděje úzce souvisí se smyslem.⁷¹

Pro starého jedince může být nadějí, že jeho dosavadní život ve světě má svůj smysl, naděje, že lze i přes všechny strasti stáří zažít ještě něco potěšujícího a hezkého, jako je návštěva blízkých, návštěva pracovníka dané služby, ve které se klient ocitá, naděje, že člověk nebude opuštěn, izolován ze sociálního prostředí. U religiózně zaměřených osob se nadějí stává např. setkání se svými blízkými po smrti. Nereligiózní osoby se zaměřují na to, co zůstane po jejich smrti.⁷² Pro seniory se stává důležitým, aby na danou situaci nezůstal sám, věděl, že se může o někoho opřít, někomu se svěřit, někoho držet za ruku a vědět, že je tu někdo kdo společně s ním bude věřit v naději a popř. mu pomůže zvládat těžkosti jeho situace.⁷³

Z osobní zkušenosti vím, že dosáhnutí nějakého cíle i v rámci druhé osoby, ať už se jedná např. o přečtení novin nebo zasazení květiny, která klientovi poté vyroste a přinese mu radost do života, přináší jedincům naději, že jsou ještě potřební a mohou přinést něco pro ostatní kolem sebe. Často maličkosti běžných dní se stávají pro seniory tak vzácné a nadějně.

Potřeba lásky

Touha milovat a být milovat, touha po lásce. Tato touha se ukazuje jako potřeba lásky, která v sobě nese něco, co je společné všem lidem.⁷⁴ Potřeba lásky není jednotnou potřebou, ale zahrnuje v sobě další potřeby, jako např. potřebu

⁷⁰ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*, s. 221-225.

⁷¹ Srov. OPATRŇÝ, A., *Spirituální péče o nemocné a umírající*, s. 41-44.

⁷² Srov. *Tamtéž*, s. 225-226.

⁷³ Srov. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*, s. 71.

⁷⁴ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*, s. 41.

bezpodmínečné lásky a podpory, potřebu vděčnosti, potřebu odpustit a zažít odpuštění, potřebu vědět, že Bůh je na mé straně, potřebu smysluplnosti a naděje, potřebu podpory a validace spirituálního/religiózního jednání. Potřeba lásky se ukazuje klíčová především ve vztahu jedince k druhým lidem a ve vztahu druhých směrem ke konkrétnímu jedinci. V těchto vztazích se potřeba lásky ukazuje jako potřeba někoho obdarovávat, být pro někoho potřebným i ve svém stáří, potřeba být stále mezi ostatními. Potřeba lásky tak neustále posiluje vědomí, že je člověk svou hodnotou a důstojností pro ostatní nezastupitelný. Klíčovými se v této oblasti stávají členové rodina, blízcí, Bůh, bez kterých nelze potřebu lásky naplňovat.⁷⁵

Přesto, že definování spirituálních potřeb je obtížné, lze shledat jedno společné, které se prolíná ve všech potřebách. Tím se ukazuje láska, milovat a být milován. To se poukazuje i z výpovědí sester na nejmenovaném semináři, který se věnoval daným potřebám. Ukazuje se, že tato touha je hluboce zakořeněna v každém z nás, věřících i nevěřících.⁷⁶

Výstižné shrnutí spirituálních potřeb seniorů přináší Suchomelová, která říká: „*pět stěžejních duchovních potřeb evokuje pět prstů lidské ruky, jejíž dotyk může vyjadřovat víru a důvěru, naději i lásku, soucit, podporu, empatii, uklidnění, odpuštění i respekt, ale hlavně lidskou blízkost a sdílení. Právě lidská blízkost, dostatek času a aktivní naslouchání je základní podmínkou identifikace spirituálních potřeb tak, aby skutečně odrážely stav konkrétního člověka. Jedině tak lze jednak zachytit potřeby, které jsou často nevyřčené, přestože patří v období stáří k těm stěžejním, jednak rozpoznat případné obtíže, které jsou sice vyjadřovány religiózním slovníkem, nicméně pramení z psychického onemocnění.*“⁷⁷

3 Spiritualita v sociální práci

V následujících řádcích se budu věnovat tématu spirituality a legislativním dokumentům, které reflektují spiritualitu člověku. Zároveň poukážu i na jistou

⁷⁵ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita duchovní potřeby v každodenním životě*, s. 226-231.

⁷⁶ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*, s. 41-42.

⁷⁷ SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita duchovní potřeby v každodenním životě*, s. 231.

(ne)vzdělanost pracovníků v konkrétní oblasti a její dopady, které vznikají v rámci poskytování sociálních služeb. Klíčovým úkolem této kapitoly je tedy termín spiritualita správně vymezit a pojmout, protože jedině tak může docházet k jejímu správnému uchopení a následnému uspokojování spirituálních potřeb v rámci kompletního a kvalitního poskytování sociálních služeb.

3.1 Spiritualita: vymezení pojmu

S častějším skloňováním pojmu spiritualita se zajisté setkáváme především v institucích, kde jsou klienty starší lidé. Lze říci, že důvod proč tomu tak je, koreluje s věkem klientů. U starého jedince je tomu jinak, než u lidí mladých, kteří se spiritualitou zabývají v období budování si vlastní identity.⁷⁸ Starý člověk si vzhledem ke svému věku a přibývajícím zdravotním komplikacím uvědomuje, že se jeho čas začíná naplňovat a začíná si tak rozvrhovat svůj život⁷⁹ a následně ho hodnotit. Najednou se více zajímá o otázky svého bytí a smysluplnosti života.⁸⁰ Německý profesor Büssing, který se věnuje kvalitě života a duchovnosti uvádí, že v životě lidí se zvyšuje zájem o duchovnost především v době, kdy utrpení jedince může vést člověka k tomu, aby uvažoval o významu a účelu svého života.⁸¹

Dle Büssinga se spirituální stránka jedince stává objektem vyššího zájmu, než tomu bylo dříve. Různé studie zkoumají vazbu mezi religiozitou, spiritualitou a celkovým zdravím na prevenci, léčbu a zvládání nemoci s tím, že všechny tyto složky pozitivně ovlivňují stav lidí a zlepšuje jejich kvalitu života. Büssing připomíná, že pojmy religiozita a spiritualita bývají často zaměňovány a jejich měřitelnost a funkčnost bývá problematická.⁸²

Toto vše souvisí s vývojovými úkoly, se kterými senioři přicházejí do kontaktu. V dnešní době, kdy převládá kult mládí a krásného vzhledu, se stárnutí a stáří stává

⁷⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. O spiritualitě v sociální práci. *Caritas et Veritas*. 2017, č. 1, s. 10.

⁷⁹ Srov. HOGENOVÁ, A. *K fenoménu stáří*. s. 228.

⁸⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. s. 115-116.

⁸¹ Srov. Are Spirituality and Religiosity Resources for Patients with Chronic Pain Conditions? / Jsou duchovní a náboženské zdroje pro pacienty s chronickými bolestivými stavy? [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://academic.oup.com/painmedicine/article/10/2/327/1832773>

⁸² Srov. Tamtéž.

bodem života, který s sebou přináší mnoho změn, a které se prolínají do rodinné, sociální i sociologické oblasti. „Podle teorie psychosociálního vývoje E. H. Eriksona (2002) je hlavním vývojovým úkolem stáří dosáhnout integrity v pojetí vlastního života.“⁸³ Mezi vývojové úkoly stáří můžeme zařadit několik klíčových situací jako např. vyrovnání se s úbytkem sociálních kontaktů, podílením se na společenském životě a sociálního statusu. Dále také vyrovnání se s vyčleněním z přirozeného prostředí a zařazení do sociální služby, ztrátou svých vrstevníků, chátrání svého zdraví. Jako nejdůležitější úkol se ukazuje stav, kdy je starý člověk vystaven situaci, kdy se ocitne tvář v tvář stáří a musí se s ním jistým způsobem popasovat, přijmout novou životní etapu, její změny a potřeby a především přijmout sám sebe v této životní etapě. To, jak se jedinec postaví ke svému stáří, závisí na jeho věku, současnému zdravotnímu stavu, rodině a blízkých, koníčcích, osobnímu nastavení a přístupu k životu a také na víře. Právě určitý spirituální zdroj, který může zahrnovat např. rozvoj a posilování celé osobnosti jedince může jedinci v období stáří poskytovat pocit jisté kontroly nad jeho stávajícím životem a rozvíjet se i v tomto období lidského života.⁸⁴ Skrze osobní spiritualitu tak jedinec může docílit úspěšného, kvalitního a důstojného stáří. Ke spiritualitě přihlíží mnoho autorů z různých hledisek. Úkolem této práce není předkládat myšlenky a charakteristiky pojmu spiritualita, ale pojmout spiritualitu pramenící ke klientům sociálních či zdravotních zařízení, u kterých spirituální potřeby kladou velkého významu na jejich uspokojování.

Navrátil poukazuje na obtížnost pojmu spiritualita, kterému je třeba se věnovat z širokého úhlu pohledu. Jak z pohledu teologie, ale také z pohledu sociologie, psychologie a sociální práce, kdy nám všechny tyto obory mohou pomoci v nalezení odpovědí na významné otázky v rámci naší identity a snazšího uchopení sami sebe.⁸⁵ Můžeme v ní shledávat hodnotu přisuzovanou každému jedinci na základě jeho lidství a to bez ohledu na jeho náboženské vyznání.⁸⁶ Existují jistá rozlišení spirituality, která poukazují na spiritualitu s pohledem na osobní vztah a vazbu ke smyslu nebo Transcendenci a to právě bez návaznosti na některé náboženství. Podle toho k čemu

⁸³ ERIKSON, E. H., Dětství a společnost, In. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. s. 299.

⁸⁴ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita*. s. 35-41.

⁸⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. O spiritualitě v sociální práci. *Caritas et Veritas*. 2017, č. 1, s. 9.

⁸⁶ KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. s. 115-121.

vazba směřuje, určuje následně pojetí spirituality a to na sekulární spiritualitu, kde není vztah k Bohu nebo jinému Transcendentnu závazný a na tzv. sacred, posvátnou spiritualitu, kde Bůh nebo jiná Transcendentní existence hraje významnou roli. Toto dělení se jeví jako praktické především pro výkon sociální práce s tím, že pracovníci dané služby vědí, jak se spiritualitou svých klientů pracovat.⁸⁷

Slovník spirituality uvádí, že pojem spiritualita původem z latinských slov *spirare* (dýchat), *spiritus* (dech) a *spirit(u)alis* jako duchovní, zahrnuje přímo konkrétní realizaci – „křesťanský prožitek“.⁸⁸

Suchomelová charakterizuje spiritualitu jako: „*Hlubokou zkušenost přesahu vlastního „tady a teď“, zakoušení a vztahování se k tomu, co je pro člověka posvátné, co mu dodává životodárnou sílu a vede ho k celistvosti.*“⁸⁹

Haškovcová ve své Sociální gerontologii spojuje spiritualitu s pojmem religiozita. Uvádí ji jako víru, náboženskost.⁹⁰ Již samotný význam slova ligere (vázati), který je součástí termínu religion poukazuje na jakési propojení člověka s člověkem, jejich vztah a vztah k přesahující „Skutečnosti“.⁹¹ Pojem spiritualita ovšem nelze ztotožňovat s pojmem religiozita. Osobní spiritualitu člověka lze chápat jako přirozenou součást každého jedince, která mu poskytuje možnost směřovat k tomu, co ho přesahuje a stává se pro něj hodnotným konceptem jeho života ať už v rámci religiózního či naopak. Religiozita konkrétního náboženství poté vyjadřuje určitou touhu jedince navázat vztah jedinec – Bůh. Tento vztah se poté stává součástí spirituality jako „hledání posvátna“ a přináší do této cesty sociální, kulturní a institucionální souvislost.⁹²

Fowler přináší teorii vývoje víry, kde se věnuje religiózně-spirituálnímu vývoji jako lineárnímu směru. V této teorii popisuje celkem šest stupňů, kterými člověk

⁸⁷ Srov. KAŇÁK, J. *Postavení diskursu spirituality v sociální práci. Sociální práce/Sociálna práca*, 2015, č. 4, s. 33-34.

⁸⁸ Srov. FIORES DE S., GOFFI, T. *Slovník spirituality*. s. 904.

⁸⁹ SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita*. s. 117.

⁹⁰ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. s.141.

⁹¹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. s. 119.

⁹² Srov. ELIHOVÁ, M. *Sociální práce. Aktuální otázky*. s. 167-168.

probíhá od narození až do smrti. J. Fowler zde nezaujímá k víře náboženský postoj, nýbrž ji chápe jako směr, který umožňuje jedince nalézat smysl života.⁹³

Walter Fürst se zabývá religiózně-spirituálním vývojem jako celoživotním procesem. Fürst ve své studii dospěl k závěru, že během lidského života dochází k jistému propojení víry s konkrétními životními situacemi jedince. U seniorů tak dochází, vzhledem k jejich konkrétní situaci, jako může být např. vážné onemocnění, ztráta partnera apod., k vyššímu zájmu o spiritualitu a k jejímu celkovému prohloubení ze strany seniora. K tomuto faktu dochází po vzájemné spolupráci a komunikaci s jiným člověkem, který seniorovi v dané situaci pomáhá. V našem případě to může být právě sociální pracovník.⁹⁴ Je třeba uvést, že přes jistý vývoj, který autor uvádí, se spiritualita časem mění, vyvíjí se spolu s životním stylem a ukazuje se jako soukromý prostor, který člověk má uvnitř sám sebe.

Kapitola přináší vysvětlení pojmů jako je spiritualita a religiozita. Významné se jeví přesné vymezení terminologie, která se především v naší české praxi stává obtížné nejen pro širokou veřejnost, ale také pro pracovníky, které se spirituálními potřebami zabývají v rámci poskytované služby. Je nutné rozlišovat mezi spiritualitou a religiozitou, které spolu sice úzce souvisí a vzájemně se doplňují a ovlivňují, ale spiritualita se tak nestává synonymem pro pojem religiozita. Osobní spiritualita člověka je vnitřní postoj každého jedince a při práci s ní se jedná o propojení péče o jedince z hlediska biologických, psychologických, sociálních a spirituálních potřeb. Je tedy součástí holisticky pojaté péče o člověka.⁹⁵ Nutno opět zdůraznit, že se jedná o péči, která může mít jak náboženskou, tak nenáboženskou podobu. Takto pojatá definice je dle mého názoru klíčovou pro pomáhající profese a z takto pojaté definice se dále odvíjí další části diplomové práce.

Na spiritualitu lze tedy nahlížet ze dvou pohledů. První pohled hledí na spiritualitu jako na přirozenou složku osobnosti, kterou disponuje každý jedinec a která není vázána k určitému náboženskému vyznání nebo jako na smysluplnou životní cestu. Takto pojatá spiritualita se vyznačuje např. jako pocit radosti, uspokojení, smyslu,

⁹³ Srov. FOWLER, J., W. In. FÜRST, W. et al. „*Selbst die Senioren sind nicht mehr die Alten...*“, s. 25-27.

⁹⁴ Srov. FÜRST, W. et al. „*Selbst die Senioren sind nicht mehr die Alten...*“, s. 29-36.

⁹⁵ Srov. OPATRŇÝ, A., *Spirituální péče o nemocné a umírající*, s. 15.

propojenosti a víry. Druhý pohled pojímá spiritualitu vztahující se k určitému náboženskému vyznání, tedy spiritualitu náboženskou, kterou již lze nazývat onou religiozitou, kde je typický živý vztah k náboženství. Pomyslným mostem mezi pojetí spirituality se tak ukazuje především vztahovost, která se projevuje ke vztahu k ostatním, k sobě samému, k celému světu a vyšší realitě a které se vzájemně ovlivňují.⁹⁶

Dle Büssinga se spirituální stránka jedince stává objektem vyššího zájmu, než tomu bylo dříve. Různé studie zkoumající vazby mezi religiozitou, spiritualitou a celkovým zdravým jedince zaměřené na prevenci, léčbu a zvládání nemoci, dosahují výsledků, že uvedené složky pozitivně ovlivňují stav lidí a zlepšují jejich kvalitu života.⁹⁷

Možná právě toto je důvodem proč je spiritualita spokojována ne-li přímo zaměňována za religiozitu a z tohoto důvodu se pak stává, že v sociálních službách dochází k uspokojování religiózních potřeb, na místo potřeb spirituálních, na které navazuje další část diplomové práce. K tomu se přiklání i profesor Büssing a dodává, že jejich měřitelnost a funkčnost bývá často velmi problematická.⁹⁸ Z vlastní zkušenosti mohu říct, že v mnoha sociálních službách dochází spíše k práci s religiózními potřebami a samotní sociální pracovníci s pojmem spiritualita a spirituální potřeby příliš nekorespondují, natož aby s nimi disponovali.

3.2 Spirituální dimenze člověka v legislativních dokumentech

Následující kapitola bude pojednávat o legislativním rámci, který zohledňuje práci se seniory. Sociální pracovníci se ve své profesi musejí držet legislativy pro jejich danou činnost a od té se poté odvíjí celá péče o seniory v sociálních a dalších službách.

⁹⁶ Srov. SUCHOMELOVÁ, Věra. Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě. Č. Budějovice, 2015. disertační práce (Th.D.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta. s. 63-66.

⁹⁷ Srov. Role of religion and spirituality in medical patients: Confirmatory results with the SpREUK questionnaire/ [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://hql.biomedcentral.com/articles/10.1186/1477-7525-3-10>

⁹⁸ Srov. Tamtéž.

3.2.1 Zákony upravující péči o seniory

V naší republice se řídíme Ústavou České republiky, která v sobě zahrnuje zákony, kterými se jako občané máme řídit. Co se týče zákonů, které upravují péči o seniory, uvádí nám Ústava ČR především zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Tento zákon uvádí celkem jedenáct částí, které přináší podrobné znění jednotlivých dílčích bodů zákonů, od úvodního ustanovení, příspěvku na péči, sociální služby, poskytování sociálních služeb, jejich financování, mlčenlivost, přestupky až po požadavky pro výkon povolání sociálního pracovníka, pro činnost sociálních služeb, akreditaci vzdělávacích zařízení a programů. Zákon zakončují společná, přechodná a závěrečná ustanovení.⁹⁹ Zákon č. 108/2006 Sb. je jedním z nejzákladnějších dokumentů pro kvalitní a důstojnou péči o seniory.

Je nutno poznamenat, že zákon o sociálních službách nezahrnuje celou oblast výkonu sociální práce. Zákon upravuje činnosti v sociálních službách, avšak sociální pracovníci vykonávají svou činnost také např. v orgánech státní správy, neziskových společnostech, v nemocnicích apod. V každém z těchto rezortů se pracovníci řídí podle norem dané organizace.¹⁰⁰ Se všemi dalšími zákonnými povinnostmi je poskytovatel povinen je akceptovat a hledět na jejich dodržování.¹⁰¹

3.2.2 Standardy kvality sociálních služeb

Standardy kvality jsou předpisy toho, jak by mělo vypadat jednání poskytované sociální služby. Mohou napodobovat jisté vzory nebo normy jednání.¹⁰² Tyto předpisy jsou platné pro všechny druhy služeb a jsou nástrojem pro určité zaručení kvality dané organizace.¹⁰³ Tuto kvalitu stanovuje poskytovatelům zákon č. 108/2006 Sb.

⁹⁹ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [on-line]. [4.10.2018]. Dostupné na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31234/Zakon_o_socialnich_sluzbach-stav_k_1_10_2017.pdf

¹⁰⁰ Srov. MALÍK HOLASOVÁ, V. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*, s. 53.

¹⁰¹ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 41.

¹⁰² Srov. MUSIL, L. In SLÁDEK, M. *Inspekce kvality v rezidenčních zařízeních sociálních služeb – etické aspekty*, s. 41.

¹⁰³ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 134.

o sociálních službách a vešla v účinnost dle vyhlášky MPSV ČR č. 505/2006 Sb.¹⁰⁴ Pod pojmem standard si lze představovat nejen zmíněné předpisy, normy a způsoby jednání, ale po jejich vytvoření konkrétní organizací, také jistou pomůcku, která nám při poskytování služby umožní opřít se o daná pravidla a díky nim nastavit a integrovat v organizaci kvalitně vykonávanou činnost, která je poté odrazem standardů.

Po dlouholetém vytváření systému standardizace došlo 1. ledna 2007 přijato 15 standardů. Tyto standardy dělíme na procedurální, personální a provozní.

Díky zavedení standardů kvality sociálních služeb dochází v institucích k zdokonalování služeb, odhalení mnoha nedokonalostí a chyb, zaměření se více na uživatele služby, a v neposlední řadě dochází k tomu, že se na standardy hledí nejen jako na předmět pouhé kontroly, ale především jako na něco, co všem stranách přináší mnohé informace, které mohou vést opět jen ke zkvalitnění služeb konkrétní organizace.¹⁰⁵

V péči o seniory mají standardy kvality své postavení. Omylem je, pokud jsou při péči o seniory používány pouze vybrané standardy kvality. Od prvotního setkání se s klientem dané služby, využíváme všech standardů, aniž bychom si toho jako sociální pracovníci všimli. Samozřejmě platí, že při práci se seniorem se některý ze standardů využívá více, jiný méně. Všech 15 standardů není ale předmětem této práce. Komplexní zhodnocení všech 15 standardů by bylo cílem jiné odborné práce, kde by byl prostor se všem standardům věnovat. Proto v následující části uvádím pouze ty standardy, se kterými sociální pracovníci při práci se seniory nejvíce disponují, a které jsou důležité v oblasti naplňování duchovních potřeb seniorů, a které jsou stěžejní pro tuto práci.

Jako první standard lze uvést standard č. 3: Jednání se zájemcem o službu, který zajišťuje jakousi „předpěči“ o zájemce dané služby. Dle tohoto standardu sociální pracovník zjišťuje, jaké očekávání má zájemce, jak bude služba probíhat, jak se budou naplňovat dané cíle. V neposlední řadě informuje seniora o jeho právech a povinnostech.¹⁰⁶ Na standard č. 3 navazuje standard č. 4: Smlouva o poskytování

¹⁰⁴ Srov. MALÍK HOLASOVÁ, V. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*, s. 53-54.

¹⁰⁵ Srov. SLÁDEK, M. *Inspekce kvality v rezidenčních zařízeních sociálních služeb – etické aspekty*, s. 47-48.

¹⁰⁶ Srov. ČAMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*, s. 112.

sociální služby. Úkolem tohoto standardu je postupovat dle daných vnitřních pravidel organizace pro stanovení a uzavírání smluv mezi stranami.¹⁰⁷

Na předchozí standardy navazuje často diskutovaný standard č. 5: Individuální plánování sociální služby. Tento proces plánování se řadí mezi nejzásadnější body pro zajištění kvality poskytovaných služeb.¹⁰⁸ U individuálního plánování se klade důraz na jeho propojení s ostatními standardy¹⁰⁹ a uchopení celého procesu komplexně z hlediska zákona a poskytované služby.¹¹⁰

Před vstupem v platnost zákona č. 108/2006 Sb., se s klientem služby pracovalo ve skupině s ostatními klienty. Na rozdíl od dnešního plánování zde nebyl tedy žádný prostor hledět na klienta jako na individuum a osobu, se kterou je třeba pracovat individuálně,¹¹¹ s ohledem na jeho přání a cíle,¹¹² kde pracovníci konkrétní služby myslí na své klienty a jejich potřeby.¹¹³ V procesu plánování se může klient, stejně jako klíčový pracovník, cítit díky procesu více v bezpečí, s vědomím, že může vyjádřit své vlastní názory, přání a touhy a podílet se tak na vlastní sebeaktivizaci.¹¹⁴

Je nutné přijmout fakt, že celý proces plánování může být přínosný pouze tehdy, pokud ho samotní klíčoví pracovníci budou vnímat jako možnost, jak zdokonalovat svou profesi a být více nápomocni svým klientům, nikoli jako požadavek daný zákonem, který je nutno dodržovat.¹¹⁵ Určité pochybnosti v ohledu na individuální plánování ze strany pracovníků potvrzuje výzkum z roku 2013, který ukázal na řadu negativ, která pracovníci spatřují v procesu. Z tohoto důvodu se pro ně individuální

¹⁰⁷ Srov. ČAMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*, s. 116-117.

¹⁰⁸ Srov. HAUKE, M. *Pečovatelská služby a individuální plánování. Praktický průvodce*, s. 16-17.

¹⁰⁹ Srov. MPSV ČR. *Standardy kvality sociálních služeb – výkladový sborník pro poskytovatele. Výstupy z tematických diskusních setkání a práce odborných týmů pro jednotlivé oblasti Standardů kvality sociálních služeb*. Praha. MPSV ČR. 2008. s. 76

¹¹⁰ Srov. BICKOVÁ, L., HRDINOVÁ, D. *Standardy kvality a jejich provázanost s individuálním plánováním. Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách. [Sborník]*. Tábor, 2011. s. 67.

¹¹¹ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 157.

¹¹² Srov. MATOUŠEK, O. *Plánování zaměřené na osobu. Sociální služby*, s. 122

¹¹³ Srov. HERZOG, A., HERZOGOVÁ, L. *Individuální plánování v sociálních službách*. [on-line]. [8. 10. 2018]. Dostupné na: www.individualniplanovani.cz

¹¹⁴ Srov. HAUKE, M. *Pečovatelská služby a individuální plánování. Praktický průvodce*, s. 15.

¹¹⁵ Srov. *Standardy kvality sociálních služeb*. [on-line]. [10.10.2018]. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5966/4_vykladovy_sbornik.pdf

plánování stává nelehké a proveditelné jen administrativně, nikoli prakticky.¹¹⁶ I z tohoto důvodu je úkolem pracovníků, aby vnímali proces plánování jako významný, přinášející význam všem stranám, zkvalitňující jejich službu a celkovou péči o jejich klienty. Individuální plánování totiž při správném nastavení a provedení přináší klientům a pracovníkům unikátní možnost, navázat vztah důvěry, díky kterému se může podařit klienty konkrétní služby zaktivizovat, vést je k nezávislosti, zodpovědnosti a nasměrovat je na cestu, která je bezpečně dovede na mnoho otázek týkající se spirituality.

Pokud chceme být dobrými sociálními pracovníky a své klienty motivovat a vést je k aktivizaci a zodpovědnosti nad vlastním životem, je třeba se na individuální plánování zaměřit s velkou intenzitou a vírou, že právě plánování zaměřené na osobu může být cesta ke zkvalitnění života seniorů. Každí plánování v sobě zahrnuje jistý individuální plán klienta, jehož cílem by vždy mělo být naplnění jeho potřeb. Ať už se týká o naplnění potřeby, jako je např. zajištění základní tělesné a fyziologické potřeby jako je třeba potřeba přijímání potravy a vody, nebo o zajištění potřeby seberealizace, která v sobě jistě ukrývá právě duchovní potřeby člověka.

Na základě mých dosavadních prací o individuální plánování mohu nyní konstatovat, že individuální plánování je skutečně skvostem mezi přístupy ke klientům. Hodnotím tak na základě výzkumu, který jsem prováděla v rámci mé absolventské práce z roku 2013. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda individuální plánování v konkrétním Domově pro seniory, respektuje a uspokojuje potřeby klienta a zlepšuje tak stávající situaci klienta. Tento cíl byl výzkumem potvrzen.¹¹⁷ Na tuto práci jsem navázala prostřednictvím své bakalářské práce, jejímž úkolem bylo popsat proces individuálního plánování v sociálních službách pro seniory a reflektovat roli klíčových pracovníků v tomto procesu. Díky této práci jsem mohla zhodnotit celý proces a to především z pohledu samotných pracovníků. I tato práce přinesla výsledky, že individuální

¹¹⁶ Srov. ELICHOVÁ, M., SÝKOROVÁ, A., *Intepretace a přístup sociálních pracovníků ke standardům kvality sociálních služeb z hlediska lidských práv*. Caritas et veritas, r. 2014, č. 1, s. 35-38.

¹¹⁷ Srov. TAUSCHOVÁ, I. *Individuální plánování v Domově pro seniory POHODA Netolice*. Prachatice, 2013. Absolventská práce.

plánování má smysl a je důležité ho v poskytované službě správně nastavit a mít ve službě takové pracovníky, kteří v procesu spatřují možnost zkvalitňovat celou službu.¹¹⁸

Co se týče ostatních standardů kvality, jsou samozřejmě velice důležité v sociální oblasti a mají své místo v zákonech. Pro tuto práci by jejich představování bylo nemístné. Hlubší věnování se standardům kvality by bylo tématem jiné práce.

3.2.3 Metodiky sociálních služeb pro seniory

Pod metodikami sociálních služeb rozumíme dokumenty, které zaměstnancům konkrétní sociální služby upravují podmínky, které napomáhají při řešení různých situací, především těch krizových, s ohledem na zákonnou formu, standardy apod. Tato řešení vypracovávají samotní pracovníci služby a to s maximální péčí a důrazností. Vytvořené metodiky se poté stávají jakýmsi opěrným bodem pro všechny zaměstnance dané služby, které se mohou při dobrém zpracování stávat i vodítkem ke zkvalitnění celkové služby.¹¹⁹

V uvedených kapitolách jsem se zaměřila na legislativu zabývající se péčí o seniory. Jedná se určitý základ, který by měl znát každý sociální pracovník, který vykonává svou profesi se seniory. Ač se to leckdy nemusí zdát, je to právě legislativní rámec, který nám udává jistý směr a pokyny, jak si jako sociální pracovníci máme stát. Legislativa obsahující široké množství zákonů, vyhlášek, standardů a pokynů, co máme a nemáme, je prvotním krokem stát se kvalitním sociálním pracovníkem poskytující kvalitní sociální službu, kterou lze poskytovat dalším lidem. Ovšem nelze opomíjet, že některé klíčové prvky, jako je např. vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti spirituality je v rámci legislativy stále nedostačující a má dle mého velké rezervy.

¹¹⁸ Srov. TAUSCHOVÁ, I. *Role klíčových pracovníků v procesu individuálního plánování se seniory*. České Budějovice, 2016. Bakalářská práce.

¹¹⁹ Srov. ČAMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*, s. 49-50.

3.2.4 (Ne)vzdělání sociálních pracovníků v rámci spirituality

Kapitola o vzdělávání sociálních pracovníků přináší základní informace o tom, jaká je současná situace v oblasti vzdělávání sociálních pracovníků. Kapitola se zaměřuje na sociální pracovníky obecně a dále zohledňuje vzdělávání sociálních pracovníků, kteří se v rámci své profese zabývají spiritualitou svých klientů.

V rámci poskytovaných sociálních služeb se zabývají spiritualitou a jejími potřebami jak sociální pracovníci, pracovníci v sociálních službách, zdravotnický, popř. ošetrovatelský personál, v některých případech se mohou touto oblastí zabývat i pedagogičtí pracovníci. První dvě profese jsou upraveny dle zákona o sociálních službách, zdravotní personál se řídí zákonem č. 96/2004. Školskými předpisy se poté řídí pedagogičtí pracovníci. V rámci této práce se zaměřuji především na pozici sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách, vycházet budu tedy nejčastěji ze zákona o sociálních službách.

Sociální pracovníci musí splňovat požadavky na kvalifikaci dle zákona č. 108/2006 Sb. § 110 a 111, které uvádějí výčet požadavků, které musí pracovník splňovat. Jako základ se ukazují požadavky jako svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost. Odborná způsobilost pro výkon sociální práce se již dělí do několika oblastí, přičemž pracovník musí splňovat minimálně vyšší odborné vzdělání, nebo vysokoškolské vzdělání se získaným titulem bakalář, magistr nebo doktor a to vždy v sociálním a příbuzném oboru.

§ 111 daného zákona uvádí, jakým směrem se má zvyšovat další vzdělání sociálního pracovníka. Ve svých bodech uvádí povinnost zaměstnavatele, který má za úkol obstarávat svým zaměstnancům další vzdělávání ve své profesi a to v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok, dále různé stáže, kurzy, účast na konferencích, školních akcích, ...¹²⁰

Právě tento bod zákona se mi jeví jako klíčovým pro možnost rozvíjení se pracovníků v oblasti spirituality. Ovšem musím z osobní zkušenosti dodat, že se

¹²⁰ Srov. Zákony pro lidi.cz. Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách. [on-line]. [2.11.2018]. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast8>

nejedná pouze o tento bod zákona, ale o celý zákon, který se mi jeví jako nedostačující v oblasti vzdělávání pracovníků v rámci spirituality.

Pročítáním zákona o sociálních službách totiž narážíme dle mého názoru na jednu velkou propast a to, že zákon sice uvádí pracovníkům, jakého vzdělání musí dosáhnout a co vše je třeba pro výkon této profese, už v něm ale nejsou uvedeny konkrétní osoby a povinnosti, které by pro pracovníky vyplývaly v rámci spirituality a spirituálních potřeb klientů. Není poté pochyb o nedostatečné informovanosti o daném tématu. Hlavním problémem se může ukázat fakt, že v zákoně vlastně ani nenalezneme pozici, která by se přímo věnovala spiritualitě v rámci poskytované služby. Nalezneme zde sice, že sociální pracovník má spolupracovat s farností, zajišťovat služby církve dle individuálních požadavků klienta a podílet se na uspokojování spirituálních potřeb,¹²¹ je ovšem patrné, že výše uvedenému se má věnovat sociální pracovník, nikoli pracovník zabývající se výhradně spiritualitou klientů. Pokud ovšem člověka pojmáme jako celistvou bytost s jeho bio-psycho-sociální a spirituální složkou, nelze právě spirituální dimenzi člověka od něho samého odtrhávat.

Jistou změnu v rámci paliativní péče mohl přinést vládní návrh zákona, kterým by se změnil zákon č. 108/2016 Sb., o sociálních službách, který se projednával v květnu roku 2017. V uvedeném vládním návrhu se členové poslanecké sněmovny zabývali několika změnami, které by novela zákona mohla přenést do praxe. Mezi změnami se objevil i bod, který hovoří o možném zavedení nového druhu sociální služby poskytované osobám v terminálním stavu a osobám blízkým. Tato služba by měla být poskytována jako v kamenných hospicích, tak i v rámci domácí paliativní péče. Přímo ministryně práce a sociálních věcí Michaela Marksová zde sice uvádí, že v současnosti hospicová péče a péče o umírající občany není řádně legislativně ukotvena, ale více se problematikou nezabývá. Z debaty o novém druhu sociální služby vyplývá několik zásadních bodů, na kterých se většina členů diskuse víceméně shoduje a to, že nová sociální služba chybí v legislativě, měla by odpovídat potřebám klientů, měla by být přístupná a efektivnější. Na druhé straně důraz na chybějící služby, který je kladen především ze strany poskytovatelů na vznik odpovídajících služeb, otevírá, zdá se především pro členy poslanecké sněmovny mnohem závažnější otázku, než to, že služba

¹²¹ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 87.

v sociální i zdravotní oblasti nutně chybí. Otázkou pak zůstává hlavně financování nové služby, přeregistrování některých služeb,...Řada členů bohužel odbočuje zcela od tématu a zabývá se spíše tím, proč je novela předkládána zrovna před koncem volebního období a zároveň s tím, že připomínky ohledně nové sociální služby jsou nepropracované, komplikující a dokonce i postrádající logiku s žádostí na přepracování celého návrhu. Ministryně Marksová se v závěru diskuse vyjadřuje s návrhem, že pokud ostatní členové novou sociální službu a legislativní ukotvení dané služby nechtějí, mají si podat pozměňovací návrh a ten poté odmítnout. Není zřejmě žádným překvapením, že tato novela zákona neprošla a sociální a ostatní služby se nové sociální služby, která v českých podmínkách znatelně chybí, zatím nedočkají.¹²²

Abychom docílili opačného aktu, musíme se zaměřit již na studující občany, které by se o spiritualitě a všemu s ní spojené, měli dozvídat už na školách a dostávali tak možnost, aby se mohli následně stát pracovníky, kteří budou mít především ujasněnou spiritualitu sami v sobě a poté mohli pracovat s duchovní dimenzí svých klientů a napomáhat jim v jejich cestě ke zkvalitnění jejich životů. Doposud je spiritualita totiž více teoretická, nežli praktická. Spiritualitě v poskytovaných službách není dán dostatečný prostor, aby se mohla stát každodenní součástí jejího výkonu. Jednoduše řečeno, sociální pracovník nebo jiný pracovník, který by se mohl zabývat duchovním rozměrem svého klienta, prostě nemá kapacitu na to, aby se při svém výkonu, ať už administrativním nebo ošetrovatelském, ještě věnoval spirituálním potřebám svého klienta. Časově zátěžové povolání již nemá v obsahu tak náročnou a potřebnou práci. V praxi to poté může vypadat tak, že se pracovníci vědomě či nevědomě neúčastní na saturaci duchovních potřeb svých klientů, nebo se účastní jen z důvodu zákonné povinnosti. Důležité také je si uvědomit, že spiritualita a otázky okolo ní se netýkají pouze osob věřících, kterým by se mohl popř. věnovat pastorační pracovník, ale i osob nevěřících. Kdo se ovšem jeví jako odpovědný kandidát na pozici „spirituálního pracovníka“ je nemocniční kaplan.¹²³ Této profesi se blíže věnuje kapitola 4.1.2 Nemocniční kaplan jako inspirace pro duchovní péči v rezidenčních zařízeních.

¹²² Srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Aktualizováno 31.10.2017. [on-line]. [6.1.2019]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/057schuz/bqbs/b05907801.htm>

¹²³ Srov. CIMRMANNOVÁ, T. *Spiritualita v sociální práci s ohledem na vzdělání a kompetence pomáhajícího. Caritas et Veritas*. 2017, č. 1, s. 16-19.

Předchozí část textu jasně ukazuje na skutečnost, že sociální ani jiný personál pečující o klienty nemá kapacitu na oblast spirituálních otázek apod. Objevují se i situace, ze kterých je patrné, že výše uvedené pracovní pozice se jeví jako nevhodné pro oblast spirituality. Při rozhovoru o duchovních potřebách se lidé dostávají na témata, která jsou pro ně více jak intimní a důvěrná a z tohoto důvodu se nejeví za vhodné, aby tyto otázky byly probírány s někým, kdo se věnuje zároveň i ošetrovatelským záležitostem, které se zabývají např. uspokojováním potřeby vylučování atd., i když se pracovník přímé péče v některých situacích jeví jako vhodný kandidát, a se kterým často klienti navazují spirituální kontakt.

3.3 Nástroje pro zjištění spirituálních potřeb

Jak jsem již uvedla v předchozích kapitolách, spirituálním potřebám není věnováno tolik prostoru, kolik ho zasluhují. Lidé je mnohdy nedokáží vůbec popsat, a pokud už by se jimi chtěli zabývat, chybí jim odpovědná osoba, která by se jejich spirituálními potřebami zabývala. Problém vzniká jak na straně osob věřících, tak i na straně nevěřících a to ve větší míře. Proto vznikly různé nástroje, které mají za cíl usnadnit zjištění těchto potřeb, které se dají následně hodnotit a naplňovat.

K tomu, aby sociální pracovníci dokázali pracovat se spiritualitou svých klientů, jim může pomoci několik základních otázek z oblasti spirituality. Doležel uvádí otázky např. podle Goviera jako např.: „*V co věřím? Co dává mému životu smysl? Co si představuji pod pojmem spiritualita?*“¹²⁴ a další...

Mezi nástroje k zjišťování duchovním potřeb tak vznikala různá dotazníková šetření, seznamy otázek a jiné pomůcky týkající se spirituality a duchovních potřeb. Objevují se i různá šetření duchovních potřeb, které v sobě zahrnují několik položek týkající se spirituality jedince.¹²⁵ Doležel ve svém článku poukazuje na nevhodnost využívání dotazníkových šetření a uvádí několik otevřených otázek z oblasti paliativní péče. Dále poukazuje, že úkolem sociálního pracovníka je spirituální posouzení klienta

¹²⁴ GOVIER, I. Spiritual care, In. DOLEŽEL, J. *Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů*. Caritas et Veritas, 2017, č. 1, s. 41-42.

¹²⁵ Srov. CIESLAROVÁ, A., BUŽGOVÁ, R., *Spirituální potřeby seniorů v institucionální péči*. Ošetrovatelstvo, 2014, roč. 4, č. 2, s. 50-51.

skrze něj je možné rozšifrovat klientovu životní orientaci, jeho orientační systém, který je důležitý právě v krizových situacích jedince. Spirituální posouzení může být krátké či podrobné neboli implicitní – explicitní. Ať už při krátkém či podrobném posouzení klientovi spirituality, v každém z těchto posouzení sociální pracovník může využívat dané otázky ke zjištění spirituality a duchovních potřeb, které má k dispozici. Mezi pokládané otázky lze zařadit např.: „Jsou pro vás spiritualita, náboženství a víra důležité? Co dává momentálně vašemu životu smysl? Kde nacházíte pramen vnitřního klidu?“ a mnoho dalších... Tyto otázky se tak stávají vzácným zdrojem pro další spolupráci a řešení problémů. Nutností při zjišťování duchovních potřeb je vždy dbát na jedinečnost svého klienta, zachovávat si vlastní kompetence, nevnucovat klientovi možné spirituální zdroje a především spolupracovat na vzájemně důvěrném vztahu naplněném empatií, upřímností, ochotou pomoci apod.¹²⁶

Mezi další zdroje neboli metody pro zjišťování spirituálních potřeb lze zařadit naslouchání, které zastává nemalou roli, díky níž se otevírá prostor pro pochopení, respektování, úctu, důvěru a přátelství.¹²⁷

Na základě zahraniční literatury uvádím několik dalších nástrojů, které umožňují objevit pomáhajícím pracovníkům a jejich klientům místo pro zjištění a naplňování duchovních potřeb. Mezi tyto nástroje se řadí např. Spiritual Well-Being Scale, kterému se věnoval Hungelmann. Věnuje se tomu, jak měřit kvalitu života a blíže se problematikou zabývá v článku „The JAREL Spiritual Well-Being Scale“, překládáno jako škála duchovní pohody. Cílem této metody je zacílit na klienta, věnovat se mu intenzivně, do hloubky, rozpoznávat jeho silné stránky a zdroje a na základě tohoto rozpoznání, zprostředkovat odpovídající péči klientovi na míru. Hungelmann vidí pod duchovní pohodou harmonii mezi sebou, ostatními, přírodou a konečným, které existuje v i mimo čas a prostor.¹²⁸

¹²⁶ Srov. DOLEŽEL, J. *Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů. Caritas et Veritas*, 2017, č. 1, s. 43-49.

¹²⁷ Srov. ROHLENOVÁ, A. *Spirituální potřeby lidí s DMO a jejich naplňování v sociální péči*. Praha, 2014. Diplomová práce (Mgr.) UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE. Evangelická teologická fakulta

¹²⁸ Srov. Hungelmann, J. Focus on Spiritual Well-Being: Harmonious interconnectedness of mind-body-spirit—Use of the JAREL Spiritual Well-Being Scale Geriatric Nursing [online]. 1996. Volume 17, Issue 6, p262266 [cit. 19.3.2019]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0197457296802382>, s. 263-265.

Za další nástroj k zjišťování spirituálních hodnot lze uvést sadu otázek dle Hodgeho, které se soustředí na tři dimenze osobnosti, kterými jsou vliv, vůle a poznání, které jsou následně doplňovány rozměry ducha: spojení, svědomí a intuice. Spojení mříí na vztah Boha nebo jiné vyšší bytosti, svědomí se soustředí na dobré a špatné a intuice, která v sobě zahrnuje schopnost přemostit myšlenkové kanály. Na základě pokládaných otázek dochází ke zjištění, jak se jedinec vyrovnává s životními situacemi, jaké zdroje používá pro jejich řešení a jak využívá své duchovní stránky.¹²⁹

Hodge se dále zabýval i metodou „spiritual life maps“, ty pomáhají odhalovat životní situace klienta a jeho duchovní směr. Mapu duchovního života člověk vytvoří na papír, kam zařadí duchovní události svého života. Z této mapy se pak dají vyhledat duchovní zdroje a pohled jedince sám na sebe, zároveň na jeho vnímání v čase s jeho životními situacemi. Na takto vytvořené mapě pak spolupracuje pracovník s klientem a otevírá se prostor pro sdělení, navázání bližšího kontaktu a nalezení zdrojů ke zvládnutí situací, které vede skrze naplnění duchovních potřeb.¹³⁰

Z osobní zkušenosti vidím v každé metodě důležitou týmovou spolupráci jako klíčovou pro zjišťování duchovních potřeb. Jako dalším výborným pomocníkem, který je známý v naší společnosti, se mi jeví individuální plánování s klientem, na kterém se podílí především sám klient, celý pracovní tým, ale také rodina, která mnohdy přináší přínosné informace, které mohou pomoci při zjišťování duchovních potřeb.

Lidskými potřebami se ve své profesi musejí zabývat především sociální pracovníci a další pracovníci v sociálních službách, kteří se se seniory věnují tzv. individuálnímu plánování. Pro tento proces jsou lidské potřeby stěžejní. Tvoří jakýsi odrazový můstek pro celý proces. Úkolem klíčového pracovníka je svého klienta správně nasměrovat a pomáhat mu v naplnění a uspokojení jeho lidských potřeb. Jedině tak může být individuální plánování smysluplné a může skrze něj docházet ke zkvalitnění života seniorů.

¹²⁹ Srov. Hodge, D. R. Conducting spiritual assessments: An overview of a complementary family of assessment instruments. [online]. 2004 [cit. 11.3.2019]. Social Work, 5(2). Dostupné z: <http://www.stu.ca/~spirituality/HodgespiritualassessmentV18-9-06.pdf>

¹³⁰ Srov. Hodge, D. R. Spiritual life maps: A clientcentered pictorial instrument for spiritual assessment, planning, and intervention. [online]. 2005 [cit. 19.3.2019]. Social Work, 50(1), 77-87. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15688682>, s. 77-85.

Shrnutím kapitoly diplomové práce se ukazuje, že ač je stáří posledním vývojovým obdobím lidského života, které přináší mnoho těžkých změn, se kterými se stáří lidé, ale i jejich okolí musí vyrovnávat, lze ve stáří spatřovat i období, kdy se člověku otevírají zcela nové možnosti uchopení svého života. Dostávají se do fáze života, kdy začínají hledět na život zcela jiným pohledem a stáří prožívat kvalitním a důstojným způsobem se zvyšujícím se rozvojem v duchovní oblasti, která posouvá jedince na novou životní úroveň, ze které může svůj život prožívat skrze svou spirituální stránku, které se věnují blíže v následující kapitole.

4 Koncept duchovní péče v rezidenčních zařízeních

Následující část diplomové práce v sobě zahrnuje aktuální podobu práce sociálních pracovníků v rámci spirituálních potřeb. Kapitola nahlíží na situaci v České republice a přináší některé příklady praxe ze zahraničí. Obsahem textu není porovnávání a kritizování jednotlivých příkladů, ale má sloužit jako možnost nahlédnout do jiné praxe a popř. se nechat inspirovat a snažit se o lepší podmínky v konkrétních sociálních službách s cílem uspokojení klientů.

4.1 Práce se spiritualitou a spirituálními potřebami

Tyto podkapitoly přináší informace o tom, jak se pracuje se spirituálními potřebami v rámci České republiky, Anglie, Německa a Rakouska. Podkapitoly přináší rozhled napříč několika zemí, pro srovnání péče o spirituální potřeby u seniorů.

4.1.1 Aktuální situace v České republice a příklady praxe v zahraničí

Tomu, jak bylo a je na spiritualitu a spirituální potřeby nahlíženo v kontextu České republiky přináší článek od Jana Kaňáka. Autor poukazuje na pojetí spirituality

v jednotlivých obdobích. Kaňák popisuje celkem čtyři fáze. První fáze uvádí spirituální kořeny pomoci do roku 1923, kdy církevní organizace poskytovaly pomoc skrze křesťanské hodnoty a lásku. V období let 1923-1948 byla spiritualita pojmána jako předpoklad sociálního pracovníka, s tím, že diskurs samotné spirituality stál mimo sociální práci. Ve třetí fázi docházelo pod vlivem komunistického režimu k vytěsnění spirituality ze sociální práce, a to v letech 1948-1989. Po roce 1989 docházelo k jistému zpět v oblasti sociální práce, i když v jejím pozadí. Od roku 2008 dochází k určitému zvýšení zájmu o spiritualitu se snahou začlenit její prvky do sociální práce.¹³¹

I přes zvyšující se zájem o spiritualitu se v našich podmínkách často stává, že je spiritualita jako taková špatně pochopená a sociálními institucemi je zaměňována, ne-li přímo nahrazována např. bohoslužbou nebo možností návštěvy duchovního apod. Je třeba si ovšem uvědomovat, že se spiritualita týká všech osob, nejen věřících.¹³² To se jeví jako nemalý problém mnoha institucí, které se (ne)zabývají spirituálními potřebami svých klientů.

Jako velkou rezervu našeho poskytování sociálních služeb vidím chybějící pracovní pozici, která by se zabývala výhradně duchovními potřebami, jako je tomu např. v Německu či Rakousku, k čemuž se dostávám níže. Na našem území se lze setkat s pastoračními asistenty či nemocničními kaplany, ovšem ve velmi nízkém zastoupení a v mnoha případech i ve velmi nevyhovujícím prostředí, které tato péče jistě zasluhuje.¹³³ Výsledkem poté je, že se senioři České republiky v poslední a mnohdy nejtěžší fázi svého života ocitají sami a s nevyřešenými životními otázkami, které neměli s kým sdílet.¹³⁴ Bohužel musím konstatovat, že během mé dosavadní praxe v oblasti sociální práce jsem se s někým takovým v sociálních službách, ale i mimo ně, nesetkala.

¹³¹ Srov. KAŇÁK, J. *Postavení diskursu spirituality v sociální práci. Sociální práce/Sociálna práca*, 2015, č. 4, s. 36-42.

¹³² Srov. CIMRMANNOVÁ, T. *Spiritualita v sociální práci s ohledem na vzdělání a kompetence pomáhajícího. Caritas et Veritas*. 2017, č. 1, s. 16-17.

¹³³ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Duchovní potřeby ve stáří. Studijní materiál pro studenty stejnojmenného semináře*, s. 25.

¹³⁴ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Pastorace v domově pro seniory: Vybrané otázky. Caritas et Veritas*. 2015, č. 2, s. 114.

V Rakousku na základě § 3 odst. 5 Zdraví a péče o nemocné, BGBl. I Nr. 108/1997, ve sbírce spolkových zákonů BGBl. I Nr. 90/2006, § 4,¹³⁵ funguje v domovech pro seniory model péče ABEDL (ADL/LA/ATL – aktivity denního života, pro která jsou platná určitá zákonná nařízení, jako kladení důrazu na jedinečnost a nedotknutelnost jedince, právo na nezávislost, motivaci v rámci jedinečných dovedností a především právo na naplňování lidských potřeb. Tento model vznikl na základě několika jiných modelů, které v sobě zahrnují různé životní aktivity, které ovlivňují potřeby klientů v domově pro seniory, s cílem udržet či znovu nalézt zdraví jedince ze všech jeho stránek. Mezi životní aktivity modelu, které se vzájemně ovlivňují a zprostředkovávají všechny oblasti denního života, řadí: komunikaci, dýchání, jídlo a pití, vylučování, osobní hygienu a oblékání, udržování bezpečného prostředí, udržování tělesné teploty, pohyb, práci a hry, vyjádření sexuality, spánek a umírání. Skrze tyto vykonávané činnosti si jedinec udržuje jistou míru autonomie a jejich prostřednictvím dochází k odkývání schopností a nedostatků konkrétního jedince s cílem zaměřit se na klíčovou oblast, kde je třeba.¹³⁶

Takto nastavený model přináší unikátní možnost pracovat s klienty poskytovaných služeb zcela jiným způsobem, než je tomu zvykem např. v České republice. Nutno poznamenat, že rakouský model se prolíná prostřednictvím firmy SeneCura i do českého prostředí např. v SeniorCentru Klamovka v Praze, který je pod záštitou uvedené SeneCury.¹³⁷ Šéf skupiny SeneCury v jednom článku dokonce uvádí, že péče o seniory bude za pár let v České republice a Rakousku stejná, bez rozdílu.¹³⁸

Model skrze denní aktivity směřuje do oblastí, které se stávají pro klienta zásadní a nezastřešují pouze potřeby tělesné, psychické a sociální, ale právě potřeby spirituální, kterým se věnuje tzv. „Seelsorgerin“, jak tuto pracovní pozici nazývají v Německu nebo Rakousku. Ta zjišťuje prostřednictvím rozhovorů, duchovní potřeby jedince. Na základě

¹³⁵ N-Lex. Přístup k právu členských států. [on-line]. [21.2.2019]. Dostupné na:

https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2006_II_281/BGBLA_2006_II_281.html

¹³⁶ Srov. KŘÍŽKOVÁ, P. *Seniři v rezidenčních zařízeních v Rakousku a jejich subjektivní vnímání potřeb*. Č. Budějovice, 2017. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta, s. 27-29.

¹³⁷ Srov. *Aktivní a plnohodnotný život v domově pro seniory? Rakouský model ukazuje, že to jde*. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <http://www.florence.cz/casopis/archiv-florence/2018/1/aktivni-a-plnohodnotny-zivot-v-domove-pro-seniory-rakousky-model-ukazuje-ze-to-jde/>

¹³⁸ Srov. *Za deset let nebude mezi domovy pro seniory v Česku a Rakousku rozdíl, slibuje šéf skupiny SeneCura*. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://www.e15.cz/byznys/obchod-a-sluzby/za-deset-let-nebude-mezi-domovy-pro-seniory-v-cesku-a-rakousku-rozdil-slibuje-sef-skupiny-senecura-134657>

zjištění daných potřeb mohou být potřeby uspokojovány, a to nejen samotnou „Seelsorgerin“, ale např. i duchovním či psychologem.¹³⁹ Pokud by v České republice existovala tato pracovní pozice nebo alespoň model dvanácti denních aktivit, který by směřoval k duchovním potřebám u seniorů, vycházím z mé pozice sociálního pracovníka a pevně věřím, že by se kvalita poskytované služby zvýšila a klienti by v pobytových zařízeních byli spokojenější.

V německy mluvících zemích nalezneme nejen „Seelsorgerin“, ale také „Notfallseelsorge“. Tento pojem lze překládat jako pastorační intervenci, která si klade za úkol poskytovat duchovní péči v situacích, jako jsou např. povodně, zemětřesení, atd.¹⁴⁰ Dalším typem pracovníka, který se zabývá spiritualitou a pro Českou republiku dobrým příkladem, je tzv. Anna Chaplain. Tento pojem lze překládat jako anonymní kaplan, někdo kdo naslouchá a ten, který pracuje s lidmi s různou nebo vůbec žádnou vírou. Základním posláním této služby je podpora duchovního blaha, naděje a společné zkoumání otázek typu: „Žil jsem „dobrý“ život?“, „Musím odpustit?“, apod. Toto vše poskytuje anonymní kaplan prostřednictvím církve na základě přátelství, intenzivního naslouchání s cílem pomoci pochopit identitu konkrétního jedince.¹⁴¹

Pokud je péče o spiritualitu, religiozitu správně uchopena umožňuje všem stranám hluboký zásah do života jedinců. Duchovní kontakt je tak velmi důležitý. Dochází při něm k výměně myšlenek mezi zúčastněnými a je nutno podotknout, že se nejedná pouze o verbální kontakt, ale i o mlčení a naslouchání, které může mnohdy přinášet mnohem více.¹⁴² Odměnou takto pojímané spirituality je pak vyrovnaný a vnitřně klidný klient i pracovník. Některé gerontologické výzkumy poukazují na fakt, že otázka spirituality má u starších osob velký význam a lidé s uspokojenými spirituálními potřebami jsou v životě spokojenější, lépe zvládají krizové situace a zdravotní komplikace.¹⁴³

¹³⁹ Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Duchovní potřeby ve stáří. Studijní materiál pro studenty stejnojmenného semináře*, s. 25.

¹⁴⁰ Srov. MARYŠKOVÁ, J. *Duchovní péče v mimořádných situacích (Notfallseelsorge) a její praktická a biblicko-teologická východiska. Caritas et Veritas*. 2017, č. 2, s. 176-178.

¹⁴¹ Srov. The Gift of Years. Resourcing the spiritual journey of older people. What is an Anna Chaplain? [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://www.thegiftofyours.org.uk/what-anna-chaplain>.

¹⁴² Srov. SCHMID, W. *Umění stárnout*, s. 73-76.

¹⁴³ Srov. MALCOLM, J., WALKER, J., *Spiritual Dimensions od Ageing*. Cambridge University Press, s. 152.

Uvedené kapitoly přináší rozhled po několika zemích a jejich možnosti, jak pracují se spirituálními potřebami. Přináší tak bohaté zkušenosti z okolí, které se mohou stát inspirací pro nás samé a opět tak přispívat ke zdokonalování sociálních služeb, ale především ke spokojenosti svých klientů.

4.1.2 Nemocniční kaplan jako inspirace pro duchovní péči v rezidenčních zařízeních pro seniory

Uvedená kapitola se bude věnovat profesi nemocničního kaplana, která je nezastupitelná v rámci zkvalitňování životů klientů.

Osoba, která zajišťuje pastorační péči v prostorách nemocnic či sociálních institucí, pověřená církví, to je nemocniční kaplan.¹⁴⁴ Jedná se o osobu, která v některých zařízeních sociální péče, zprostředkovává svou pomoc klientům, personálu, popř. návštěvníkům na základě empatického, důstojného přístupu a s akceptováním jejich osobního přesvědčení a dané životní situace, a to v souladu s bodem 1 čl. 16 Listiny základních práv a svobod, dále s ustanovením § 2 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, dále s ustanovením § 28, odst. 3, písm. j) zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.¹⁴⁵ Tuto pomoc nemocniční kaplani zajišťují v rámci péče o duchovní, náboženské a potřeby týkající se smyslu života. Dále také nabízejí neméně důležitou podporu při umírání klientů a podporu jejich rodinných příslušníků. Tím vším zajišťují zkvalitnění jejich životů. Pomoc nemocničních kaplanů se ovšem nesoustřeďuje pouze na klienty a jejich rodiny, ale svou prací, kterou je např. i školení pracovníků, přednášky a publikace odborných textů, zajišťuje zvyšování kvality péče přímo v konkrétních

¹⁴⁴ Srov. Katolická asociace nemocničních kaplanů v České republice. *Kdo je to nemocniční kaplan?* [on-line]. [3.11.2018]. Dostupné na: <http://kaplan-nemocnice.cz/>

¹⁴⁵ Srov. Ministerstvo zdravotnictví České republiky. *Metodický pokyn o duchovní péči ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče poskytovatelů zdravotních služeb.* [on-line]. [3.11.2018]. Dostupné na: https://www.mzcr.cz/dokumenty/ministerstvo-zverejnilo-metodicky-pokyn-pro-duchovni-peci-v-nemocnicich_13684_1.html

organizacích,¹⁴⁶ přičemž čerpají z osobních, náboženských, kulturních a společenských zdrojů.¹⁴⁷

Profese nemocničního kaplana není něčím méněcenným, pro výkon své činnosti musí nemocniční kaplani splňovat požadavky dané zákonem, které uvádějí následující. Nemocniční kaplan musí mít teologické vzdělání s titulem magistr, kurz nemocničního kaplana, který probíhá na některých teologických fakultách, 3 roky odborné praxe pastorační péči. Zároveň musí být jmenován Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví v České republice.¹⁴⁸ Ačkoli existují výše popsané požadavky, kterými musí nemocniční kaplan disponovat a existuje již řada sociálních organizací, které mají zájem o služby nemocničních kaplanů, stále v České republice chybí ucelený legislativní rámec, který by zaštitoval celou oblast duchovní služby a profesi nemocničních kaplanů. I snaha některých, dnes již minulých pracovníků ministerstva zdravotnictví mělo snahu o zlepšení situace v rámci duchovní služby, po jejich ukončení v dané oblasti dále nevznikala žádná iniciativa úkol dovést do konce a převést podmínky do praxe, které by vedly k dalšímu zkvalitnění sociálních služeb a především životů klientů daných zařízení.¹⁴⁹ Za pozitivum lze alespoň přijmout zařazení profese kaplan do Katalogu prací – uplatňování podle povolání a platových tříd ve veřejných službách a správě, které by mělo přinášet možnost nemocničních kaplanů, postavit se za nové koncepty a koordinaci duchovní služby na mezinárodní úrovni. Legislativní rámec by měl stejně jako pro pacienty, kteří mají právo na duchovní služby, existovat i pro samotné nemocniční kaplany. Oficiálnost pozic nemocničních kaplanů by měla být ve zdravotnických a sociálních zařízeních stejná, jako je tomu např. ve věznicích. Problémy se poté ukazují i v tom, že kaplani nejsou zaměstnanci dané

¹⁴⁶ Srov. HOFŠTETROVÁ KNOTKOVÁ, M. *Vzdělávání nemocničních kaplanů*. Národní centrum ošetrovatelství nelékařských zdravotnických oborů. [on-line]. [5.11.2018]. Dostupné na: <http://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/03/Vzd%C4%9B%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD-nemocni%C4%8Dn%C3%ADch-kaplan%C5%AF.pdf>

¹⁴⁷ EVROPSKÁ SÍŤ NEMOCNIČNÍCH KAPLANŮ. *Standardy pro poskytování nemocniční kaplanské služeb v Evropě*. [on-line]. [5.11.2018]. Dostupné na: <http://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/03/Standardy-pro-poskytov%C3%A1n%C3%AD-nemocni%C4%8Dn%C3%AD-kaplansk%C3%A9-slu%C5%BEby-v-Evrop%C4%9B-ke-sta%C5%BEen%C3%AD.pdf>

¹⁴⁸ Srov. Ministerstvo zdravotnictví České republiky. *Metodický pokyn o duchovní péči ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče poskytovatelů zdravotních služeb*. [on-line]. [3.11.2018]. Dostupné na: https://www.mzcr.cz/dokumenty/ministerstvo-zverejnilo-metodicky-pokyn-pro-duchovni-peci-v-nemocnicich_13684_1.html

¹⁴⁹ Srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Aktualizováno 31.10.2017. [on-line]. [6.1.2019]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/057schuz/bqbs/b05907801.htm>

služby, ale církve, která je do zařízení posílá a se kterou daná služba uzavírá smlouvu. Přítom zařazením kaplanů do pracovního týmu by vedlo jistě k pozitivům, která by se projevila na všech stranách, jak ukazuje praxe v zemích Evropy, Kanady nebo Austrálie. Pro profesi kaplanů je zapotřebí, aby vznikaly standardy vzdělávání, které by uváděly, kdo bude poskytovatelem vzdělání, kde se budou uskutečňovat odborné praxe a pod jakým vedením a v jakém rozsahu. K tomu, aby celý komplex správně fungoval především a hlavně prakticky, jeví se za vhodné partnerství Ministerstva zdravotnictví a církve, přičemž by toto partnerství jmenovalo hlavní osobu, která by pod sebou měla další, které by se již zabývali přímou praxí v terénu. Společně by docházelo k metodickému řízení profese, spolupráci s dalšími organizacemi, pořádání kurzů, přednášek a supervize.¹⁵⁰

Pokud nacházejí kaplani své pole působnosti ve vojenství a věznicích, měly by to být právě nemocniční a sociální zařízení, která by měla disponovat touto pozicí a nabízet svým klientům možnost, aby mohli často na sklonku svého života zhodnotit svůj život, dostat odpovědi na otázky po smyslu života a bylo jim tak dopřáno důstojné stáří, umírání a odchod z tohoto světa.

„V pomáhajících profesích by měl být na prvním místě zohledňován člověk, v sobě vlastním životním příběhu, se svými očekáváními a obavami. Úkolem pracovníků v pomáhajících profesích je tato očekávání odhalovat, kultivovat, případně korigovat, stejně jako pomáhat dotyčnému eliminovat či alespoň umenšovat obavy a problémy, které jeho život přináší, a pomáhat mu na cestě růstu směrem k požadovanému ideálu.“¹⁵¹ Cílem poskytovaných sociálních služeb by měla být pastorece, která se stane každodenní a naprosto přirozenou součástí života klientů v konkrétním zařízení.¹⁵²

¹⁵⁰ Srov. MARYŠKOVÁ, J. *Nemocniční kaplanství v poločase. Caritas et Veritas*. 2015, č. 2, s. 10-21.

¹⁵¹ ŠRAJER, J. *Pracovník v pomáhajících profesích – osobnost, profesionál, dělník? Reflexe osobní odpovědnosti sociálního a pastoračního pracovníka na principech křesťanské etiky. Caritas et Veritas*, 2017, č. 2, s. 50.

¹⁵² Srov. SUCHOMELOVÁ, V. *Pastorece v domově pro seniory: Vybrané otázky. Caritas et Veritas*. 2015, č. 2, s. 119.

5 Moderní koncepty péče jako cesta k naplnění spirituálních potřeb

V kapitole s názvem Moderní koncepty jako cesta k naplnění spirituálních potřeb se objeví čtyři možné druhy práce se seniory, které mohou využívat poskytovatelé sociálních služeb pro seniory a skrze tyto koncepty zkvalitňovat život seniorů. Jedná se o koncept smyslové aktivizace, validační terapii, bazální stimulaci a psychobiografický model profesora Böhma. Tyto koncepty péče mohou prostřednictvím svých cílů a přístupů pracovat i se spirituálními potřebami jedinců a může tak docházet k posílení spirituální dimenze u seniorů. Ač se to nemusí jevit značně, tyto přístupy pracují se spiritualitou jedinců skrze své naplnění.

5.1 Koncept smyslové aktivizace

Smyslová aktivizace využívá k aktivizaci seniora především všechny jeho smysly, díky kterým senioři mohou svůj život prožívat a cítit skrze své smysly, zároveň ho činí jistým způsobem aktivně a samostatněji. Prostřednictvím konceptu smyslové aktivizace, dochází ze strany pracovníků k vnímání jedince jako jednoho celku s jeho biologickou, psychickou a duchovní stránkou. Jedná se tedy o propojení konkrétních složek člověka, které se navzájem ovlivňují. Autorkou konceptu smyslové aktivizace je pedagožka Lore Wehner. Dle Wehner klient musí ze strany sociálního pracovníka cítit, že v rámci smyslové aktivizace se jedná o nabídku pomoci, péče a zkvalitnění jeho stávajícího života, aniž by k tomu byl nucen a zvolený přístup by v něm vyvolával pocit odporu a odmítající spolupráci.¹⁵³

Při práci skrze smyslovou aktivizaci si klademe za cíl u seniora udržet nebo znovu nalézt jeho „vlastní já“, obnovit jeho sociální status, prohlubovat sociální kontakty, udržet komunikační dovednosti, soběstačnost, životní úroveň a celkově vést klienta ke

¹⁵³ Srov. VOJTOVÁ, H. *Smyslová aktivizace v české praxi*, s. 9-60.

zkvalitnění jeho života.¹⁵⁴ Cílem smyslové aktivizace je tak vlastně jedna ze spirituální potřeb - Potřeba smyslu a kontinuity životního příběhu.

Obrovskou výhodou přináší smyslová aktivizace především pro ošetrovatelský personál, který se díky tomuto konceptu setkává s klientem i mimo přímý ošetrovatelský proces. Sám pracovník má tak možnost svého klienta lépe poznat a vytváří se zde pevnější vztah postavený na vzájemné důvěře. Tuto skutečnost považuji za nesmírně výhodnou. Z vlastní praxe vím, že se v rámci smyslové aktivizace pracovníkům a klientům otevírá zcela nový prostor pro nový vztah, komunikaci a spolupráci. Obě strany jsou vytrženy z úkonů, jako je např. hygiena, a mohou svůj vztah nasměrovat zase trochu jinak a jiným směrem.

Vojtová poukazuje i na velmi důležitý bod, kterého bychom si jako sociální pracovníci měli být vědomi, a na základě tohoto vědění, tak s klienty pracovat. Poukazuje na sedm Montessori oblastí, které se řídí heslem: „Pomoz mi, abych to udělal sám“. Jednou z těchto oblastí je náboženská výchova. Vojtová zde poukazuje na fakt, že si pracovníci musejí uvědomit, v jaké době se narodili senioři, kteří jsou nyní našimi klienti, a jaký vliv mělo a má náboženství na jejich životy. Pokud o seniora bude pečovat pracovník, který je nevěřící a víru v Boha nevidí jako potřebu, jeho poskytovaná péče nemůže v některých případech klientovi zcela postačovat. Poté dochází v praxi k tomu, že vztah pečovatel – klient, nemůže mít dobré základy a jejich práce by se rozbíhala. Ze strany ošetřujícího může docházet k nepochopení seniora a jeho víry a péče se bude zaměřovat pouze na tělesnou stránku. Z pohledu seniora může vznikat dojem, že mu pečující nerozumí, je pro něj staromódní a jeho potřeby nebudou vyslyšeny, natož pak naplněny. Při smyslové aktivizaci jde především o to, aby jedinec umístěný v pobytovém zařízení neustále věděl, že na situaci není sám a že je podporován svým okolím. Neustálé zapojování do denních aktivit u seniora vyvolává pocit potřebnosti, zachovává seniora aktivním po jeho tělesné i psychické stránce.¹⁵⁵

Závěrem lze říci, že smyslová aktivizace se tak v prostředí rezidenčních služeb může stávat pro seniory možností, která pracuje prostřednictvím jejich smyslů a dochází při ní především o velmi důležité harmonické propojení všech složek osobnosti jedince.

¹⁵⁴ Srov. VOJTOVÁ, H. *Smyslová aktivizace v české praxi*, s. 14-15.

¹⁵⁵ Srov. Tamtéž. s. 40-42.

Nezapomíná se zde ani na výše zmíněnou duchovní oblast jedinců, která bývá v rezidenčních službách často opomíjená, i přes její významnost a hodnotu u seniorů.

5.2 Validace

Pro jedince a jejich potřeby, kteří v důsledku svého onemocnění ztratili orientaci a jejich prožívání se tak v důsledku ztráty orientace změnilo, existuje metoda validace, za jejíž zakladatelku se považuje Naomi Failová.¹⁵⁶ Malíková uvádí, že validace je „*filozofie přístupu k osobě s demencí*“.¹⁵⁷

Nevyřešené situace v životě jedince zapříčiňují chování lidí s demencí a právě tyto situace jsou podstatou validace. V tomto přístupu je nutné, aby pracovník dokázal kvalitně zhodnotit příčiny, které vyvolávají změny v chování u lidí s demencí.¹⁵⁸ Jak uvádí Klevetová, tyto změny často vychází z negativního zážitku jedince a úkolem sociálního pracovníka je poskytnout klientovi služby takovou péčí, která mu pomůže se s prožitým traumatem vyrovnat.¹⁵⁹ Ze zkušeností z mého profesního života mohu uvést, že zhodnocení minulých zážitků, které v seniorovi mohou zanechávat hluboké stopy a nevyřešené konflikty, jsou prvotním úkolem, aby došlo k aktivizaci klienta, který se díky uzavření a smíření se s prožitou situací, může dokázat vypořádat se s prožitou skutečností a jít dále do budoucnosti.

Cílem validační terapie tak může být např. zhodnocení uplynulého života, vyřešení konfliktů z minulosti, prostřednictvím ergoterapie celkové zvýšení klientovo sociálního statusu, odvrácení izolace a zkvalitnění života jedince.¹⁶⁰ Jako velké pozitivum tohoto přístupu se jeví fakt, že díky validaci má klient v sobě vyřešené jeho konflikty a poskytujeme mu důstojné dožití a klidný odchod ze světa.¹⁶¹

¹⁵⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb Seniori mezi námi*, s. 168-169.

¹⁵⁷ MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v bytových sociálních zařízeních*, s. 239.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž. s. 239-240.

¹⁵⁹ Srov. KLEVETOVÁ, D. In. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v bytových sociálních zařízeních*, s. 240.

¹⁶⁰ Srov. PROCHÁZKOVÁ, E. In. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v bytových sociálních zařízeních*, s. 240.

¹⁶¹ Srov. WIRTHOVÁ, V. In. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v bytových sociálních zařízeních*, s. 245.

5.3 Bazální stimulace

Koncept zohledňující lidské potřeby na základě stimulace lidského těla, to je bazální stimulace. Jedná se o koncept, který umožňuje lidem, i přes jejich životní situaci, zajistit určitou dávku vnímání okolního světa, možnost konverzace, změny polohy. V neposlední řadě skrze bazální stimulaci dochází k jistému způsobu doprovázení klienta. Otcem konceptu bazální stimulace je prof. Andreas Fröhlich, který při vypracování tohoto konceptu vycházel z širokého úhlu pohledu na člověka. V České republice se o bazální stimulaci více dozvídáme od roku 2000, a i přes prvotní negativní ohlasy, si bazální stimulace díky své účinnosti a díky svým výsledkům, získala obdiv mnoha a mnoha pracovníků v ošetrovatelství, ale i mimo něj. Koncept bazální stimulace se neustále vyvíjí a spolupracuje s ostatními přístupy, jejichž cílem je vzájemná spolupráce mezi ošetrujícím personálem, klientem a jeho rodiny.¹⁶² Individuální přístup ke klientovi je hlavní cílem tohoto konceptu, na němž stojí, aby se lidé pomocí bazální stimulace cítili dobře a ukázal se skrze ni, rozsah klientovo vnímání. Bazální stimulace se stává partnerským vztahem mezi ošetrujícím a klientem. Klient si díky impulsům od ošetrujícího uvědomuje své tělo, sám sebe, své okolí a prostředí.¹⁶³

Bazální stimulace se tak stává dalším unikátním nástrojem pro zvyšování kvality v poskytování sociálních služeb. Je ovšem nutné poznamenat, že koncept není vhodný pro každého ošetrujícího. Při její realizaci je často klient v totální blízkosti svého ošetrujícího a právě onen zásah do intimní zóny nemusí každý ošetrující unést. To je třeba si uvědomit ihned na počátku konceptu. Pokud klient ucítí ze svého ošetrujícího neklid, nedůvěru či dokonce odpor, nemůže bazální stimulace správně fungovat a dojít tak k přínosnému cíli. Ačkoli se mi jeví bazální stimulace jako dobrý způsob pomoci, z vlastní zkušenosti musím uznat, že se nejedná o lehkou metodu ať už v rámci vstupování do osobní zóny jedince, tak už v hlediska větší časové náročnosti, pro kterou v mnoha nejmenovaných organizací není prostor ani čas.

¹⁶² Srov. FRIEDLOVÁ, K. *Bazální stimulace pro pečující, terapeuty, logopedy a speciální pedagogy*, s. 15-25.

¹⁶³ Srov. DVOŘÁKOVÁ, H. *Bazální stimulace*, nepublikovaný materiál, předneseno na školení v Netolicích, 26. – 27.9.2016.

5.4 Psychobiografický model profesora Böhma

Model podle profesora Böhma je cílen především na psychiku a psychické potřeby jedinců, jedná se o jakési „nastartování“ psychické oblasti, jak na straně seniorů, tak na straně pracovníků. Model se stává pro řadu odborníků z oblasti sociální péče cílem jejich zvyšování odbornosti a vzdělání. Model se soustředí především na generační problémy, které vznikají mezi klienty a poskytovateli služby. Důraz je kladen především na způsob chápání pracovníků, které má přinášet pozitivní změny mezi zúčastněnými stranami a které povedou k vzájemnému porozumění. Oživení psychiky, jak u seniora, tak u pracovníka, to jsou základní cíle celého modelu. Pokud se lidem uplatňující psychobiografický model dle profesora Böhma podaří naplnit jeho základní cíle, dochází tak následně ke zkvalitnění poskytované péče.¹⁶⁴ Z tohoto důvodu se mi tento model jeví jako velmi vhodný v rámci spirituality a spirituálních potřeb. Jde zde o vzájemnou spolupráci pracovník – klient, kde se otevírá prostor pro vlastní porozumění a realizaci a zároveň pochopení toho druhého.

U psychobiografického modelu nese důležitou roli biografie klienta, která pracovníkům umožňuje získat potřebné informace o osobě klienta od něho samotného, tak i od jeho rodiny, popř. blízkých apod. Smyslem je určité vzájemné splynutí mezi minulostí a přítomností, toto splynutí poté přináší odhalení klientovo přání a potřeb. V letech minulých často docházelo k úplnému převzetí péče o vlastní osobu pracovníky služby, čímž docházelo k zakrňování až úplnému vymizení vlastní péče o sama sebe z pohledu seniora a ke vzniku závislosti na péči druhých. Cílem Böhmovy modelu ovšem není převzetí péče o seniora po stránce tělesné, ale nastartování vzájemného vztahu skrze psychiku pracovníka i klienta, s cílem věnovat se osobnosti klienta a jeho potřebám v rámci jeho celé osoby.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Srov. BÖHM, E. INSTITUT. Teorie PBM. *Základní stavební kameny Psychobiografického modelu (PBM) prof. E. Böhma*. [on-line]. [10.10.2018]. Dostupné na: <http://www.ebinbio.cz/teorie-pbm/>

¹⁶⁵ Srov. PROCHÁZKOVÁ, E. *Práce s biografií a plány péče*. s. 13-43.

5.5 Moderní koncepty jako naplňování integrálního pojetí péče o člověka

Předchozí kapitoly o konceptech péče o seniory přináší náhled do různých skupin odvětví, jak pracovat se seniory v rámci převážně pobytových zařízení. Skrze zvolený přístup ke svým klientům, mohou pracovníci v rezidenčních zařízeních rozpoznávat a dojít k pochopení, proč se senioři chovají tak, jak se v dané situaci chovají. Na prvním místě u každého konceptu péče je dle mého názoru spolu zasadit se u seniora o pocit, že na situaci není sám, není přehlížen, je akceptován a je mu dávana nejvyšší možná péče a pomoc.

Koncepty péče se tak snaží především o znovunastartování jedince, jeho podporu, udržení jeho vlastní důstojnosti a hodnoty, možnost udržení si jistého sociálního statusu. Sociální pracovníci prostřednictvím svého empatického přístupu, své profesionality, odbornosti a především lidského přístupu podporují jedince takového, jaký je, s jeho minulostí, životním příběhem, vlastnostmi, dovednostmi a projevy chování. Snaha o aktivizaci seniora prostřednictvím jeho smyslů, fyzické síly, psychiky, ale také neopomíjené duchovní oblasti, se stává klíčovým pro všechny koncepty péče, které v rezidenčních zařízeních fungují a nastavují tak kvalitní ráz poskytované služby a především spokojených klientů v konkrétních organizacích.

Jednotlivé druhy konceptů tak přinášejí všem zúčastněným možnost navázat mezi sebou vzájemný a důvěrný vztah, který povede k odhalení mnoha příčin, které jsou důvodem k stávající nespokojené situaci v životě seniora. Moderní koncepty péče staví především na lidskosti, toleranci, obětavosti, naslouchání, lásce a možnosti v lidech vzbuzovat a udržovat si smysl života. Tyto vlastnosti činí koncepty dobrými a prospěšnými pomocníky v rezidenčních zařízeních pro seniory. Skrze uvedené koncepty tak dochází k řešení životních situací, uspokojování životních potřeb, nalezení smyslu života a zkvalitnění života seniorů i pracovníků.

6 Shrnutí a opatření do praxe ohledně spirituality a spirituálních potřeb v rámci sociální práce a legislativy

Závěrečná kapitola diplomové práce přináší celkové shrnutí konkrétní problematiky. Přináší pohled na význam spirituality a spirituálních potřeb v rámci poskytování sociální či zdravotní pomoci na základě legislativy a samotné sociální práce. Zároveň poukazuje na současné pojetí spirituality a její pojetí a aplikaci v praxi.

6.1 Význam spirituálních potřeb v sociální práci se seniory

Na základě vymezení spirituality, spirituálních potřeb a následného porovnání přístupů, které fungují v různých zemích, ale také na základě legislativního rámce, který zahrnuje, nebo spíše nezahrnuje danou problematiku, se poukazuje významnost spirituality a spirituálních potřeb v životě jedince.

V rámci poskytování sociálních služeb je třeba zohledňovat jedince s jeho bio-psycho-socio-spirituální stránkou. Poslední složka lidského života se stala stěžejní pro tuto práci a lze konstatovat, že v našich podmínkách dochází k jejímu nedostačujícímu naplnění. Kde hledat viníka je velkou otázkou. Stojí na vině snad současný legislativní rámec upravující poskytování sociální práce? Nevzdělanost sociálních pracovníků, či jejich nezájem o dané téma a neochota se o téma více zajímat? Na tyto otázky v rámci této práce odpovědi nedostaneme, ale pokusila jsem se alespoň o detailnější studium spirituálních potřeb v rámci legislativy a sociální práce.

Na základě použitých pramenů a odborných zdrojů je zřejmé, že jednotlivé složky lidské osoby spolu s osobní spiritualitou a spirituálními potřebami jsou nedílnou součástí vlastního já, které se vzájemně ovlivňují, a je třeba jim věnovat velkou pozornost. A to vše s ohledem na skutečnost, že spirituální potřeby nelze redukovat pouze na jedince, kteří jsou nábožensky založení. Spirituální prožitky jsou součástí života nejen u lidí věřících, ale i u lidí nevěřících. Mezi ně lze zařadit jak modlitby, vědomí Boží existence, ale i láska k bližnímu, úcta, strach, důvěra, svoboda, jistota,

smysl života, pravda,... V rámci pomáhajících profesí se sociální pracovníci setkávají s lidmi, pro které může být spiritualita důležitou součástí jejich života a u některých může být i základem jejich identity a takto pojatá spiritualita tak ovlivňuje celé myšlení a jednání konkrétního člověka.¹⁶⁶ Už zde není pochyb o významu spirituality a spirituálních potřeb.

Pokud jsou spiritualita a spirituální potřeby správně pochopeny a konkrétní jedinci této oblasti rozumí, jak ve vztahu k sobě samým, tak ve vztahu k druhým, umožňuje všem stranám hluboký zásah do života a následně lepší vztahy a kvalitnější péči v rámci poskytovaných služeb. Duchovní kontakt je tak velmi důležitý. Dochází při něm k výměně myšlenek mezi zúčastněnými a je nutno podotknout, že se nejedná pouze o verbální kontakt, ale i o mlčení a naslouchání, které může mnohdy přinášet mnohem více.¹⁶⁷ Odměnou takto pojímané spirituality je pak vyrovnaný a vnitřně klidný klient i pracovník. A právě toto lze považovat za velký význam spirituality, skrze kterou může docházet ke zkvalitnění životů nejen sociálních pracovníků a klientů.

Malíková uvádí ve své knize výčet prožitků, které poukazují na význam spirituality, ke kterému dochází prostřednictvím uspokojení duchovních potřeb. Člověk s naplněnými duchovními potřebami je:

- vyrovnaný, vnitřně klidný, silný, tolerantní, vstřícný, harmonický, chápající
- nekonfliktní
- orientuje se ve své minulosti i přítomnosti
- přijímá věci tak, jak jsou
- ví, kde vyhledat pomoc v náročných životných situacích
- podporuje druhé
- umí si udržet nadhled i odstup¹⁶⁸

¹⁶⁶ Srov. ŘÍČAN, P. In VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J. *Spiritualita v pomáhajících profesích*, s. 189-197.

¹⁶⁷ Srov. SCHMID, W. *Umění stárnout*, s. 73-76.

¹⁶⁸ Srov. MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v bytových sociálních zařízeních*, s. 273-274.

Z výčtu je zřejmé, že takto nastavený klient je cílem každé sociální práce a každého sociálního pracovníka. Na základě dalších použitých pramenů se poukazuje na skutečnost, že uspokojováním spirituálních potřeb dochází k:

- posilování lidské důstojnosti
- zvyšování hodnoty u konkrétního jedince
- podpoře a péči v konkrétních situacích
- naslouchání
- odstranění osamocení a izolaci u seniorů
- zkvalitnění života seniorů
- udržení smyslu života
- přijímání a dávání lásky,...

Vzhledem k dalším výzkumům, které prováděli další odborníci v oboru, docházelo k různým zjištěním v rámci duchovních potřeb. Např. autorky Cieslarová a Bužgová se zabývaly saturací duchovních potřeb, přičemž dospěly k výsledku, že je nutné, aby se zajišťováním těchto potřeb zabýval celý pracovní tým s požadavkem na osobně ujasněnou spiritualitu. Ač se to může jevit jako samozřejmost, pracovníkům v pomáhajících profesích skutečně chybí kvalifikace v dané problematice a výsledkem poté je, že v praxi naplňují potřeby religiozní, na místo spirituálních.¹⁶⁹ Na tento fakt poukazují i jiní autoři s odkazem, že pracovníci ať už sociální, kteří jsou vytížení administrativními úkony, nebo personál ošetrovatelský, nemají dostatek prostoru a času vykonávat práci v oblasti zajišťování duchovních potřeb. Na tomto základě pak dochází k tomu, že se pracovníci neúčastní na saturaci těchto potřeb a pokud ano, pouze z důvodu zákonné povinnosti. Je naprosto jasné, že takto požímané duchovní potřeby nemohou být u seniorů naplňovány a o zvyšování kvality života seniorů nemůže být vůbec řeč.¹⁷⁰ Autoři zmíněných výzkumů zároveň poukazují na důležitost spirituálních potřeb v rezidenčních zařízeních a lze říct, že dávají našemu vládnímu systému, ale i široké veřejnosti najevo, že je třeba stávající situaci změnit a nastavit nové, výhodnější podmínky, jak pro klienty konkrétních organizací, ale také pro pracovníky, kteří by se

¹⁶⁹ Srov. CIESLAROVÁ, A., BUŽGOVÁ, R., *Spirituální potřeby seniorů v institucionální péči. Ošetrovatelstvo*, 2014, roč. 4, č. 2, s. 51-56.

¹⁷⁰ Srov. CIMRMANNOVÁ, T. *Spiritualita v sociální práci s ohledem na vzdělání a kompetence pomáhajícího. Caritas et Veritas*. 2017, č. 1, s. 16-19.

přímo spirituálními potřebami zabývali a zároveň určitým způsobem vysvobodili stávající pracovníky, kteří se potřebami ne/zabývají nyní a nemají na tyto potřeby kapacitu, podmínky ani prostor.

6.2 Návrhy opatření do praxe

Tato kapitola přináší jakési shrnutí kapitol 3.2, 3.2.1, 3.2.2, 3.2.3., 3.2.4, 3.3 a kapitol 4.1, 4.1.1, 4.1.2. Tyto kapitoly poukazují na současnou situaci v České republice a na to, jak stávající legislativní rámec zohledňuje práci se seniory.

Studiem zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a dalších odborných publikací docházím k několika bodům v rámci dané problematiky, kterým je třeba věnovat pozornost. Jedná se o:

- větší důraz na vzdělávání pomáhajících pracovníků ve spirituální oblasti
- možnost nechat se inspirovat praxí zahraničních zemí a bližší spolupráce se zahraničními kolegy z prostředí pomáhajících profesí
- v rámci péče o duchovní potřeby je třeba zasadit se o jasnější legislativní ukotvení v zákoně o sociálních službách
- nutnost vytvoření (prozatím chybějící) profese, která by se konkrétně věnovala pouze spiritualitě a spirituálním potřebám u klientů v rezidenčních zařízeních

Jednotlivým bodům se věnuji níže, kde je každý bod detailněji popsán.

Studiem zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách se dozvíme, že uvedený zákon uvádí několik zásadních povinností, kterých musí sociální pracovníci docílit a následně ve své profesi s nimi umět disponovat. Jisté základní nastavení profese sociálních pracovníků a dalších pracovníků v sociálních nebo zdravotnických službách je samozřejmě na místě, co mi zde ale zásadně chybí je legislativní ukotvení, ve kterém by byly zakotveny konkrétní osoby, které by se zabývali výhradně spiritualitou a spirituálními potřebami klientů. V zákoně o sociálních službách nalezneme opravdu minima týkající se duchovní péče, i když jisté základy položeny jsou, konkrétní cíle jsou ale uvedeny spíše skrytě.

Jistá naděje pro sociální a další pracovníky v rámci zařazení konkrétní osoby na pozici pracovníka zabývající se spiritualitou, vznikla v rámci vládního návrhu zákona č. 108/2016 Sb., o sociálních službách, který byl projednáván v květnu roku 2017. V tomto návrhu zazněla i připomínka o chybějící sociální službě, která by se věnovala osobám v terminálním stavu. Členové vlády se sice shodli na faktu, že služba v českém sociálním prostředí krajně chybí, ale více než vzniku nové služby se věnovali jejímu financování, což je samozřejmě také důležitým bodem, ale ve zmíněném případě došlo k přehlédnutí důležitého bodu a následnému odbíhání od konkrétního tématu. Výsledkem vládního návrhu tak bylo, že novela zákonem neprošla a sociální pracovníci od kterých převážně nárok vzešel, se musejí nadále spokojit s tím, že nová služba bude zatím v nedohlednu.

Současná situace v sociálním prostředí vypadá v mnoha a mnoha institucích tak, že spirituální potřeby, jsou v důsledku špatného pochopení, vnímány spíše jako potřeby religiozní a jsou tak nahrazovány např. možnostmi klientů využívat mše nebo návštěvu duchovního. Tomu nasvědčuje bohužel i současná legislativa nemocničního kaplana, který zprostředkovává svou pomoc klientům, personálu, popř. návštěvníkům na základě empatického, důstojného přístupu a s akceptováním jejich osobního přesvědčení a dané životní situace. Osobně shledávám problémem u profese nemocničního kaplana nejen vysoké požadavky na výkon této profese, ač je neodmítám a považuji se za velmi důležité, ale i např. i skutečnost, že kaplan musí být jmenován Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví v České republice. I přes snahu některých členů vlády, kteří se zajímali o situaci v rámci duchovních služeb v poskytování sociálních organizací, záměry se opět nepovedlo zapojit do přímé praxe.

Jistá pozitiva můžeme ale spatřovat v neutichajícím nátlaku přímo od poskytovatelů sociálních služeb, které se do budoucna mohou zastat o další projednávání daného tématu s nadějí, že další novely zákonů budou přijaty a především aplikovány do praxe.

K tomu, aby se situace v sociálních službách změnila, můžeme načerpat inspiraci od zemí, kde ke spiritualitě a spirituálním potřebám přistupují mnohem lepšími přístupy, viz kap. 4.1 Práce se spiritualitou a spirituálními potřebami.

Jako dalším typem na zlepšení v oblasti péče o spirituální potřeby osob se ukazuje jako vhodné, podrobnější zařazení výuky o spiritualitě a spirituálních potřebách do škol.

Již budoucí pracovníci by se setkávali s pojmem spiritualita a spirituální potřeby mnohem dříve a celá oblast by se tímto způsobem mohla stát více propracovaná, lépe pochopená a celkově lépe aplikovatelná do praxe. Zajímavý příspěvek k zapracování tématu do škol přináší Michael Martinek, který uvádí: „*Zatímco já jsem přicházel k lidem primárně z pozice teologické (jako kněz, který je má vést k Bohu a rozvíjet především jejich duchovní dimenzi), studenti Jaboku k nim přicházejí primárně z pozice sociální: mají pomáhat klientům k naplnění jejich základních, materiálních a sociálních potřeb. Moje předchozí zkušenost mě přivedla k tomu, že jen stěží mohu naplnit svůj teologický cíl, pokud zároveň nevidím i sociální a materiální potřeby klientů. Na Jaboku jsem poznal, že platí i opačná zákonitost: jen stěží mohu naplnit materiální a sociální potřeby klientů, pokud k tomu nemám příslušné teologické zázemí a východisko a pokud nerozvíjím také jejich spirituální dimenzi.*“¹⁷¹

Zde se ukazuje zásadní a klíčové propojení všech složek lidské osobnosti, které musí brát sociální pracovník na zřetel.

Už zde se dostáváme k výsledku této diplomové práce. Zjištěním diplomové práce na základě teoretických poznatků je, že z pohledu sociální práce a legislativy, chybí ucelený rámec na spiritualitu a spirituální potřeby a celkově je celá problematika daného tématu, alespoň zatím, velmi málo pokrytá, i přes skutečnost, že zájem o dané téma je zvyšující.

¹⁷¹ MARTINEK, M., Teologie jako inspirační a motivační zdroj pro sociální práci. In KAPLÁNEK, M., *Teologie a sociální práce – dvacet let dialogu*, s. 139.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat, jakým způsobem je v současném pojetí sociální práce se seniory reflektována spirituální dimenze života člověka a jak se pracuje se spirituálními potřebami seniorů v pobytových zařízeních.

Na úvod jsem se věnovala vymezení pojetí lidské osoby, které se ukazuje jako stěžejní pro skutečnost, jak nahlížet na jedince, se kterými se sociální a další pomáhající pracovníci dostávají do kontaktu v rámci svého povolání. Po vymezení pojmu osoba jsem se zaměřila na terminologii sociální práce a sociálních služeb, pod které zahrnují principy a hodnoty sociální práce. Pod těmito principy a hodnotami uvádím termíny jako lidská důstojnost, svoboda, spravedlnost a lidská práva. Po vymezení základních pojmů jsem se zabývala vymezením stáří a potřebami, které se objevují v tomto vývojovém stádiu lidského života. Tato kapitola měla za cíl orientovat se v konkrétní cílové skupině, kterou jsou senioři. Je nutné znát specifika starých občanů, jejich změny a potřeby, se kterými se na sklonku svého života musejí vyrovnávat a se kterými mnohdy potřebují pomoc od druhých osob. Kapitola poukazuje i na fakt, že právě stáří je obdobím, kdy se člověku otevírá možnost věnovat se osobní spiritualitě. V období stáří jedinec bilancuje nad svým životem a setkává se s vývojovými úkoly, které je potřeba splnit pro udržení si kvality života. Těmito úkoly je např. vyrovnání se s úbytkem sociálních kontaktů, ubývajícím podílením se na společenském životě a sociálního statusu a především vyrovnat se s vlastním stářím a přijmout ho jako přirozenou součást lidského života. V další části práce jsem se věnovala tématu spirituálních potřeb seniorů. Na základě dalších odborných pramenů je totiž patrné, že spirituální potřeby jsou v našich podmínkách zatím málo saturované a není jim věnováno tolik péče, kolik zasluhují. Třetí kapitola se ukázala klíčovou pro vymezení spirituality. Poukázala jsem na nejednoduchost definování pojmu spiritualita, která se projevuje především v přímé praxi s klienty, kde je spiritualita často redukována na náboženskou víru a náboženské potřeby. Další kapitola se zabývá legislativními dokumenty z oblasti sociální práce, které jistým způsobem zohledňují spirituální dimenzi péče o člověka. Pod tuto kapitolu spadají zákony, standardy kvality sociálních služeb a metodiky sociálních služeb pro seniory. Lze konstatovat, že spiritualita a spirituální potřeby jsou v legislativních dokumentech zmiňovány velmi skrytě

a potřebné zakotvení nosných bodů v zákoně zcela chybí nebo jsou velmi nedostačující. Následující podkapitola se zabývala nástroji pro zjištění spirituálních potřeb, které mohou být dobrým rádcem a pomocníkem pro pracovníky se spirituálními potřebami. Čtvrtá kapitola přinesla srovnání situace v oblasti duchovní péče v České republice a některých zahraničních zemích. Pátá kapitola se zaměřuje na moderní koncepty, se kterými pracují poskytovatelé sociálních služeb a skrze které je možné zlepšovat naplňování spirituálních potřeb. Závěrečná kapitola diplomové práce uvádí návrhy opatření s ohledem na spiritualitu a spirituální potřeby v rámci sociální práce a legislativních dokumentů a zároveň slouží jako jakési shrnutí všech předešlých kapitol. Skrze tuto kapitolu poukazují na význam spirituálních hodnot, které nelze zaměňovat za potřeby jiného charakteru nebo zůstat nenaplněny.

Lze konstatovat, že oblast spirituality je oblastí velmi širokou, což se projevuje hned v několika ohledech. Jednak se ukazuje na různorodé pojetí spirituality mnohými autory, nedostatečné vyjasnění pojmu a chybějící vzdělávání pomáhajících pracovníků, kteří nejsou následně schopni uchopit vlastní spiritualitu a uspokojit tak dále spirituální potřeby u svých klientů. Zároveň jsem poukázala na skutečnost, že skrze koncepty se pracuje se seniory na mnohem pevnějším vztahu, který je postaven na důvěře a konkrétních požadavcích daného seniora. Prostřednictvím těchto konceptů si senior udržuje sociální status, celkový zdravotní stav a je mu dopřávána možnost i nadále rozvíjet svůj potenciál a každodenní život. S ohledem na legislativní dokumenty a duchovní péči v rezidenčních zařízeních jsem prostřednictvím této diplomové práce došla také k závěru, že z celkového pohledu sociální práce a legislativy, chybí ucelený rámec na spiritualitu a spirituální potřeby, který by byl ukotvený v zákoně. Svě místo zde nachází i postavení nemocničního kaplana. Domnívám se, že by se měl stát nedílnou součástí každého pracovního týmu a spolupodílet se na zkvalitňování péče o klienty. Jak ale kapitola poukazuje, nemocniční kaplan zatím nemá v našich rezidenčních zařízeních stálé zázemí a spirituální potřeby seniorů jsou tak stále v rukách pracovníků, kteří si s nimi nevědí příliš rady a z hlediska časové tísně a zákonných požadavků je s nimi pracováno spíše z povinnosti, než z čistého zájmu o klienta. Výstižné slova k výše uvedenému říká W. Edwards Deming: „*Abychom mohli něco*

zlepšit, musíme to změnit. Abychom mohli něco změnit, musíme tomu rozumět. Abychom mohli něčemu rozumět, musíme to měřit. ¹⁷²

Jako vhodné vidím inspirovat se zahraničními zeměmi, které pro naši společnost mohou být alespoň vodítkem, jak docílit lepší aplikovatelnosti požadovaného do praxe, docílit toho, aby naše vláda vyslechla prosby sociálních pracovníků a zavedla novou pracovní pozici zaměřující se pouze a jen na duchovní potřeby, a v neposlední řadě se ukazuje jako přínosné, vzdělávat a vychovávat sociální pracovníky s důrazem na spiritualitu a to jak osobní, tak ve vztahu k druhým lidem.

Diplomová práce reflektuje danou problematiku, která je často diskutovaná, ale bohužel stále trochu opomíjená. S ohledem na potřebnost daného tématu by bylo vhodné spirituální oblast více zapojit do přímé praxe a zaměřit se na větší aplikovatelnost spirituálních potřeb do práce s klienty. Vzhledem k zajímavému tématu a jeho potřebnosti na poli sociálních služeb, se ukazuje vhodné zmapovat vzdělávání a postoj k tématu spirituality z pohledu pomáhajících pracovníků ve srovnání se studenty vysokých škol. Účelem diplomové práce je poukázat na spirituální dimenzi člověka v současném pojetí sociální práce se seniory a zároveň vyzdvihnout význam spirituality, který směřuje jak k pomáhajícím pracovníkům, tak ke klientům. Jako budoucí pomáhající pracovníci bychom měli mít na paměti, že život nás všech probíhá v jistých etapách, ve kterých se musíme vyrovnávat s různými okolnostmi a se kterými čas od času potřebujeme pomoc od druhých osob.

¹⁷² MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, s. 145.

Seznam použitých zdrojů

MONOGRAFIE:

ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.

BAŠTECKÁ, B. (ed.) *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-470-0.

BICKOVÁ, L., HRDINOVÁ, D. *Standardy kvality a jejich provázanost s individuálním plánováním. Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách. [Sborník]*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2011. ISBN 978-80-904668-1-4.

ČAMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0027-7.

ELICHOVÁ, M. *Sociální práce. Aktuální otázky*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-271-9803-0.

ERIKSON, E. H., *Dětství a společnost*, In. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

FIORES DE S., GOFFI, T. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-338-9.

FOWLER, J., W. In. FÜRST, W. et al. „*Selbst die Senioren sind nicht mehr die Alten...*“ Münster: Lit Verlag, 2003. ISBN 3-8258-7037-5.

FRIEDLOVÁ, K. *Bazální stimulace pro pečující, terapeuty, logopedy a speciální pedagogy*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2015. ISBN 978-80-904668-9-0.

FROMM, E., *Strach ze svobody*. Praha: Portál, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-262-0615-6.

FÜRST, W. et al. „*Selbst die Senioren sind nicht mehr die Alten...*“ Münster: Lit Verlag, 2003. ISBN 3-8258-7037-5.

GULOVÁ, L., *Sociální práce*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. ISBN 978-80-247-3379-1.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.

HAUKE, M. *Pečovatelská služby a individuální plánování. Praktický průvodce*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3849-9.

HEŘMANOVÁ, J., VÁCHA, M., SVOBODOVÁ, H., ZVONÍČKOVÁ, M., SLOVÁK, J., *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3469-9.

HOGENOVÁ, A. *K fenoménu stáří*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-593-5.

HOLMEROVÁ, I., JURAŠKOVÁ, B., ZIKMUNDOVÁ, K., *Stáří, gerontologie, geriatrie. Vybrané kapitoly z gerontologie*. [Sborník]. Praha: EV public relations, 2007. ISBN 978-80-254-0179-8.

HROZENSKÁ, M., DVOŘÁČKOVÁ, D., *Sociální péče o seniory*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4139-0.

JANKOVSKÝ, J., *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

JAROLÍMOVÁ, E., *Stárnutí, osobnost a změny. Vybrané kapitoly z gerontologie*. [Sborník]. Praha: EV public relations, 2007. ISBN 978-80-254-0179-8.

KALVACH, Zdeněk. *Křehký pacient a primární péče*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-4026-3.

KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9.

KLEVETOVÁ, D. In. MALÍKOVÁ, E., *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3148-3.

KLÍMA, K., *Státověda*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-98-9.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3604-4.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, Psyché (Grada). ISBN 80-247-1370-5.

LEVICKÁ, J. *Od konceptu k technice*. Trnava: Tlačové štúdio Váry, 2005. ISBN 80-968952-6-5.

MALCOLM, J., WALKER, J., *Spiritual Dimensions od Ageing*. Cambridge University Press, 2016. ISBN 9781107092570.

MALÍKOVÁ, E., *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3148-3.

MALÍK HOLASOVÁ, V. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4315-8.

MARTINEK, M., *Teologie jako inspirační a motivační zdroj pro sociální práci*. In KAPLÁNEK, M., *Teologie a sociální práce – dvacet let dialogu*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-904681-1-5.

MASLOW, A., H. *O psychologii bytí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2,

MATOUŠEK, O. *Plánování zaměřené na osobu. Sociální služby*. [Sborník]. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O. *Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

MLÝNKOVÁ, J., *Péče o staré občany*. Praha. Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3872-7.

MPSV ČR. *Standardy kvality sociálních služeb – výkladový sborník pro poskytovatele*. Výstupy z tematických diskusních setkání a práce odborných týmů pro jednotlivé oblasti Standardů kvality sociálních služeb. Praha. MPSV ČR. 2008.

MUSIL, L. In SLÁDEK, M. *Inspekce kvality v rezidenčních zařízeních sociálních služeb – etické aspekty*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-80-87398-37-1.

MÜHLPACHR, P., *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3345-2.

OPATRNÝ, A., *Spirituální péče o nemocné a umírající*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. ISBN 978-80-7465-269-1.

PROCHÁZKOVÁ, E. *Práce s biografií a plány péče*. Praha: Mladá fronta, 2014. ISBN 978-80-204-3186-8.

PROCHÁZKOVÁ, E. In MALÍKOVÁ, E., *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3148-3.

PŘIBYL, H. *Lidské potřeby ve stáří*. Praha: Maxdorf, 2015. ISBN 978-80-7345-437-1.

RAWLS, J., *Teorie spravedlnosti*. Praha: Viktoria Publishing, a.s., 1995. ISBN 80-85605-89-9.

ŘÍČAN, P. In VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

TRACHTOVÁ, E., *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu*. [Sborník]. Brno: IDV PZ, 2001. ISBN 80-7013-324-8.

SOKOL, J., *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.

SOKOL, J., Jaký liberalizmus neboli Jaká svoboda? In. HEŘMANOVÁ, J., VÁCHA, M., SVOBODOVÁ, H., ZVONÍČKOVÁ, M., SLOVÁK, J., *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3469-9.

SUCHOMELOVÁ, V., *Duchovní potřeby ve stáří*. Studijní materiál pro studenty stejnojmenného semináře. Teologická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice.

SUCHOMELOVÁ, V., *Senioři a spiritualita*. Praha: Návrat domů, 2016. ISBN 978-80-7255-361-7.

SUTOR, B., *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999. ISBN 80-7141-222-8.

SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4107-9.

SWIFT, A. *Politická filozofie. Základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7.

ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost. Studijní materiál pro studenty předmětu Lidská důstojnost*. Teologická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice.

TRACHTOVÁ, E., *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu*. [Sborník]. Brno: IDV PZ, 2001. ISBN 80-7013-324-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VOJTOVÁ, H. *Smyslová aktivizace v české praxi*. Prachatice: Institut vzdělávání, 2014. ISBN 978-80-260-5804-5.

WIRTHOVÁ, V. In. MALÍKOVÁ, E., *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3148-3.

ČASOPISECKÉ ZDROJE:

CIESLAROVÁ, A., BUŽGOVÁ, R., Spirituální potřeby seniorů v institucionální péči. *Ošetrovatelstvo*, 2014, roč. 4, č. 2, s. 50-51. ISSN 1338-6263.

CIMRMANNOVÁ, T., Spiritualita v sociální práci s ohledem na vzdělání a kompetence pomáhajícího. *Caritas et Veritas*. 2017, č. 1, s. 16-17. ISSN 1805-0948.

ELICHOVÁ, M., SÝKOROVÁ, A., Intepretace a přístup sociálních pracovníků ke standardům kvality sociálních služeb z hlediska lidských práv. *Caritas et veritas*, 2014, č. 1, s. 35-38. ISSN 1805-0948.

FLÍDROVÁ, M. Problematika aplikace profesních hodnot v sociální práci. *Caritas et veritas*, 2015, č. 2, str. 154 – 161. ISSN 1805-0948.

GOVIER, I. Spiritual care, In. DOLEŽEL, J. Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů. *Caritas et Veritas*, 2017, č. 1, s. 41-42. ISSN 1805-0948.

HERDMANN, H. – Shigemi KAMITSURU (eds.), In. DOLEŽEL, J. Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů. *Caritas et Veritas*, 2017, č. 1, s. 41. ISSN 1805-0948.

HÖFFE, O. Medizin ohne Ethik?, Frankfurt am Main: Suhrkamp, In. PAVELKOVÁ, M. Lidská důstojnost jako základ vztahu mezi pacientem a lékařem. *Caritas et Veritas*, 2015, č. 2, s. 100. ISSN 1805-0948.

KAŇÁK, J. Postavení diskursu spirituality v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2015, č. 4, s. 33-34. ISSN 1213-6204.

MACHULA, T., Pojetí lidské osoby a jeho etické důsledky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2. ISSN 1213-6204.

MARYŠKOVÁ, J. Duchovní péče v mimořádných situacích (Notfallseelsorge) a její praktická a biblicko-teologická východiska. *Caritas et Veritas*, 2017, č. 2, s. 176-178. ISSN 1805 0948.

MARYŠKOVÁ, J. Nemocniční kaplanství v poločase. *Caritas et Veritas*. 2015, č. 2, ISSN 1805-0948.

MÍČKA, R., Je možné zachránit princip subsidiarity? *Studia Theologica*. 2012, roč. 14, č. 2, s. 1. ISSN 2570-9798.

MÍČKA, R., Sociální spravedlnost a lidská práva v sociální nauce církve. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 4. ISSN 1805-885x.

NAVRÁTIL, P. O spiritualitě v sociální práci. *Caritas et Veritas*, 2017, č. 1, s. 9. ISSN 1805-0948.

POPOVIČOVÁ, D., Lidská důstojnost jako filozoficko-právní pojem. Časopis pro právní vědu a praxi. 2009, roč. 17, č. 3. ISSN 1805-2789.

SUCHOMELOVÁ, V. Pastorece v domově pro seniory: Vybrané otázky. *Caritas et Veritas*. 2015, č. 2. ISSN 1805-0948.

ŠRAJER, J. Pracovník v pomáhajících profesích – osobnost, profesionál, dělník? Reflexe osobní odpovědnosti sociálního a pastoračního pracovníka na principech křesťanské etiky. *Caritas et Veritas*, 2017, č. 2. ISSN 1805-0948.

ŠRAJER, J., Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 4. ISSN 1805-885x.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

Aktivní a plnohodnotný život v domově pro seniory? Rakouský model ukazuje, že to jde. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <http://www.florence.cz/casopis/archiv-florence/2018/1/aktivni-a-plnohodnotny-zivot-v-domove-pro-seniory-rakousky-model-ukazuje-ze-to-jde/>

Are Spirituality and Religiosity Resources for Patients with Chronic Pain Conditions? [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://academic.oup.com/painmedicine/article/10/2/327/1832773>

Bioetika v UNESCO. Všeobecná deklaráce o bioetice a lidských právech (19. října, 2005). [on-line]. [15.3.2019]. Dostupné na:

<https://celab.ceu.edu/sites/celab.ceu.edu/files/attachment/basicpage/29/csehjav2a.pdf>

BÖHM, E. INSTITUT. Teorie PBM. *Základní stavební kameny Psychobiografického modelu (PBM) prof. E. Böhma*. [on-line]. [22.10.2018]. Dostupné na: <http://www.ebinbio.cz/teorie-pbm/>

Etika sociální práce – principy. [on-line]. [15.3.2019]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SPP111/um/Kodexmez.pdf>

EVROPSKÁ SÍŤ NEMOCNIČNÍCH KAPLANŮ. *Standardy pro poskytování nemocniční kaplanské služby v Evropě*. [on-line]. [5.11.2018]. Dostupné na: <http://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/03/Standardy-pro-poskytov%C3%A1n%C3%AD-nemocni%C4%8Dn%C3%AD-kaplansk%C3%A9-slu%C5%BEby-v-Evrop%C4%BKe-sta%C5%BEen%C3%AD.pdf>

HERZOG, A., HERZOGO VÁ, L. *Individuální plánování v sociálních službách*. [on-line]. [11.3.2016]. Dostupné na: www.individualniplanovani.cz

HODGE, D. R. Conducting spiritual assessments: An overview of a complementary family of assessment instruments. [online]. 2004 [cit. 11.3.2019]. *Social Work*, 5(2). Dostupné z: <http://www.stu.ca/~spirituality/HodgespiritualassessmentV18-9-06.pdf>

HODGE, D. R. Spiritual life maps: A clientcentered pictorial instrument for spiritual assessment, planning, and intervention. [online]. 2005 [cit. 19.3.2019]. *Social Work*, 50(1), 77-87. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15688682>

HOFŠTETROVÁ KNOTKOVÁ, M. *Vzdělávání nemocničních kaplanů*. Národní centrum ošetřovatelství nelékařských zdravotnických oborů. [on-line]. [5.11.2018]. Dostupné na: <http://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/03/Vzd%C4%B1v%C3%A1n%C3%AD-nemocni%C4%8Dn%C3%ADch-kaplan%C5%AF.pdf>

HUNGELMANN, J. Focus on Spiritual Well-Being: Harmonious interconnectedness of mind-body-spirit—Use of the JAREL Spiritual Well-Being Scale

Geriatric Nursing [online]. 1996. Volume 17, Issue 6,p262266 [cit.19.3.2019].

Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0197457296802382>

Katolická asociace nemocničních kaplanů v České republice. *Kdo je to nemocniční kaplan?* [on-line]. [3.11.2018]. Dostupné na: <http://kaplan-nemocnice.cz/>

Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf

Ministerstvo zdravotnictví České republiky. Ministerstvo zveřejnilo metodický pokyn pro duchovní péči v nemocnicích. *Metodický pokyn o duchovní péči ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče poskytovatelů zdravotních služeb.* [on-line]. [3.11.2018]. Dostupné na: https://www.mzcr.cz/dokumenty/ministerstvo-zverejnilo-metodicky-pokyn-pro-duchovni-peci-v-nemocnicich_13684_1.html

N-Lex. Přístup k právu členských států. [on-line]. [21.2.2019]. Dostupné na: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2006_II_281/BGBLA_2006_II_281.html

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Aktualizováno 31.10.2017. [on-line]. [6.1.2019]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/057schuz/bqbs/b05907801.htm>

Role of religion and spirituality in medical patients: Confirmatory results with the SpREUK questionnaire/ [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://hqlo.biomedcentral.com/articles/10.1186/1477-7525-3-10>

Standardy kvality sociálních služeb. [on-line]. [7.10.2018]. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5966/4_vykladovy_sbornik.pdf

The Gift of Years. Resourcing the spiritual journey of older people. What is an Anna Chaplain? [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://www.thegiftofyears.org.uk/what-anna-chaplain>.

Za deset let nebude mezi domovy pro seniory v Česku a Rakousku rozdíl, slibuje šéf skupiny SeneCura. [on-line]. [15.1.2019]. Dostupné na: <https://www.e15.cz/byznys/obchod-a-sluzby/za-deset-let-nebude-mezi-domovy-pro-seniory-v-cesku-a-rakousku-rozdil-slibuje-sef-skupiny-senecura-1346557>

Zákony pro lidi.cz. Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách. [on-line]. [2.11.2018]. Dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast8>

ABSOLVENTSKÉ PRÁCE:

TAUSCHOVÁ, I. *Individuální plánování v Domově pro seniory POHODA Netolice*. Prachatice, 2013. Absolventská práce. Vyšší odborná škola sociální v Prachaticích. Vedoucí práce PhDr. M. Fürbachová.

BAKALÁŘSKÉ PRÁCE:

TAUSCHOVÁ, I. *Role klíčových pracovníků v procesu individuálního plánování se seniory*. České Budějovice, 2016. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Oddělení praxe. Vedoucí práce Mgr. M. Ehrlichová.

DIPLOMOVÉ PRÁCE:

KŘÍŽKOVÁ, P. *Senioři v rezidenčních zařízeních v Rakousku a jejich subjektivní vnímání potřeb*. Č. Budějovice, 2017. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta

MÖHWALDOVÁ, Kristýna. *Hodnota "kritické sociální práce" ve srovnání s jinými přístupy v sociální práci s ohledem na východiska, principy a hodnoty v této oblasti lidské praxe*. Č. Budějovice, 2018. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta

ROHLENOVÁ, A. *Spirituální potřeby lidí s DMO a jejich naplňování v sociální péči*. Praha, 2014. diplomová práce (Mgr.) UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE. Evangelická teologická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE:

SUCHOMELOVÁ, Věra. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*. Č. Budějovice, 2015. disertační práce (Th.D.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta

OSTATNÍ ZDROJE:

DVOŘÁKOVÁ, H. Bazální stimulace, Školení. Netolice: Domov pro seniory POHODA, 26.-27.9.2016.

Abstrakt

HRUBEŠOVÁ, I. Spirituální dimenze v současném pojetí sociální práce se seniory. České Budějovice 2019. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. V. Suchomelová, ThD.

Klíčová slova: sociální práce, stáří, spiritualita, spirituální potřeby, legislativa, koncepty péče

Tématem diplomové práce je spirituální dimenze v současném pojetí sociální práce se seniory. Cílem diplomové práce je zjistit a zhodnotit, jak se spirituální dimenze promítá do současného pojetí sociální práce se seniory včetně legislativy, a jak se pracuje se spirituálními potřebami seniorů v pobytových zařízeních. Práce se věnuje základním principům a hodnotám sociální práce se zaměřením na sociální práci se seniory. Klíčová kapitola se zabývá tématem spirituality v sociální práci a legislativních dokumentech a pojetím duchovní péče v rezidenčních zařízeních v České republice a v zahraničí. Další část práce se zabývá koncepty péče o seniory, jako jedné z cest k naplňování psycho-spirituálních potřeb klientů. Závěrečná kapitola přináší shrnutí a návrhy opatření do praxe v rámci sociální práce a legislativy. Lze konstatovat, že přestože stěžejní vývojové úkoly stáří souvisí převážně s duchovním rozvojem člověka, legislativní dokumenty tuto skutečnost příliš nereflektují. Do velké míry tak záleží na jednotlivých zařízeních, jak budou k péči o duchovní rozvoj a duchovní potřeby přistupovat.

Abstract

The spiritual dimension in the contemporary concept of social work with the elderly

Keywords: social work, age, spirituality, spiritual needs, legislation, concepts of care

The topic of the thesis is the spiritual dimension in the contemporary concept of social work with the elderly. The aim of the thesis is to find out and evaluate how the spiritual dimension is reflected in the current concept of social work with seniors, including legislation, and how to work with the spiritual needs of seniors in residential facilities. The work deals with the basic principles and values of social work with a focus on social work with the elderly. The key chapter deals with the spirituality in social work and legislative documents and the concept of spiritual care in residential facilities in the Czech Republic and abroad. The next part deals with the concepts of care for the elderly as one of the ways to meet the psycho-spiritual needs of clients. The final chapter brings a summary and proposals for measures in practice within social work and legislation. It can be stated that although the key developmental tasks of old age are mainly related to the spiritual development of human, legislative documents do not reflect this fact. To a large extent, it depends on individual facilities how they will approach care for spiritual development and spiritual needs.